

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FILOZOFICKÁ FAKULTA
KATEDRA ANDRAGOGIKY A PERSONÁLNÍHO ŘÍZENÍ

bakalářské kombinované studium
2007-2011

Monika Kuželová

Historie, přítomnost a perspektivy univerzit třetího věku
v České republice

History, present and perspectives of the Universities of the Third
Age in the Czech Republic

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE
Praha 2011

Vedoucí práce: PhDr. Michal Šerák, Ph.D.

P r o h l a š u j i,

že tuto bakalářskou práci jsem vypracovala samostatně, že v ní řádně cituji všechny použité prameny a literaturu, a že tato práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

.....

datum

.....

podpis autorky

Abstrakt:

Práce se zaměřuje na vzdělávání seniorů, které je ukotveno do širšího psychosociálního a ekonomického rámce. Práce vymezuje a charakterizuje stárnutí, stáří a seniory. Prezentuje stárnutí populace demografickými daty. Popisuje negativní sociální jevy, zejména ageismus a snahu společnosti tyto negativní jevy omezovat, např. proseniorskou edukací. Zmiňuje ekonomické dopady stárnutí na společnost. Práce uvádí některé dokumenty, národní i mezinárodní, na podporu seniorů. Tyto dokumenty deklarují důležitost sociální, zdravotní a ekonomické péče o seniorskou skupinu. Jejich součástí je důraz na aktivní stáří, které zaručuje do určité míry lepší kvalitu života v seni.

Jednou z možných seniorských aktivit je vzdělávání. Seniorskému vzdělávání se přikládá takový význam, že vznikla nová pedagogická disciplína, která se zabývá specifiky seniorského vzdělávání, gerontopedagogika. Vzdělávání seniorů je součástí celoživotního učení a většinou má zájmový charakter. Vzdělávání na nejvyšší možné úrovni nabízí univerzity třetího věku, které jsou rozšířené po celém světě. Nabízí velké množství programů, které seniorům pomáhají orientovat se v současném proměnlivém světě, uspokojovat jejich touhu po nových poznacích a navazovat nové sociální kontakty. U3V organizují všechny veřejné vysoké školy v ČR. Vzdělávací programy jsou 2 až 6 semestrové, školy rovněž nabízí různé kurzy inovační povahy s edukací v oblasti nových technologií, jazykové kurzy či aktivity na podporu fyzické a psychické kondice. V důsledku společenských změn, očekávané důchodové reformy, a z ní vyplývajících změn na trhu práce, se bude v budoucnu rozšiřovat segment dalšího profesního vzdělávání pro seniory.

Klíčová slova: senior, stárnutí, stáří, demografické změny, celoživotní učení, vzdělávání seniorů, U3V

Abstract:

The bachelor thesis is focused on senior's education that is put into wider psychosocial and economic framework. My thesis characterizes ageing, old age and seniors. Ageing of population is evidenced by demographic dates. It describes negative

social phenomenons, especially „ageismus“ and an endeavour of society to restrict these negative social phenomenons e.g. prosenior education. The thesis mentions economic impacts of ageing upon society. It contents some documents, both national and international, for endorsment of seniors. These documents declare social, medical and economic importance of care of senior's group. These documents place emphasis on active old age that ensure better quality of life in old age.

The education is one of the possibilities. The senior's education is attached enormous meaning. There is originated new pedagogic discipline, which deal with specifics of senior's education, gerontopedagogy. Senior's education is part of lifelong learning and it has mostly special-interest character. The highest degree of education offers the Universities of the Third Age. These universities are extended all over the world. The universities offer so many programs that help to seniors to orientate in contemporary changeable world, these programs meet the needs of new pieces of knowledge and connect new social contacts. The Universities of the Third Age are organized by public universities in the Czech Republic. The programs of education last from two to six half-year terms, these universities offer various courses of innovative character, these courses are focused on technological area, there are courses of foreign languages or courses of physical and mental condition. In consequence of social changes, there are expected pension reform and some changes that arised from changes of employment market. The social changes influence expanding segment of other profession education of seniors.

Key words: senior, ageing, old age, demographic changes, lifelong learning, senior's education, Universities of the Third Age

Obsah

0	Úvod	7
1	Stárnutí a stáří.....	9
1.1	Vymezení pojmu stárnutí	9
1.2	Vymezení pojmu stáří a jeho periodizace.....	10
1.3	Vymezení a charakteristika seniorů	11
1.3.1	Odchod do důchodu	12
2	Postavení seniorů ve společnosti.....	14
2.1	Stárnutí populace	14
2.1.1	Demografická data	15
2.1.2	Příčiny stárnutí společnosti	21
2.2	Socioekonomické dopady stárnutí na společnost	22
2.3	Rizika stárnoucí populace	24
2.3.1	Ageismus.....	25
2.4	Proseniorská edukace.....	26
3	Politické dokumenty na podporu seniorů.....	28
3.1	Mezinárodní dokumenty	28
3.2	Dokumenty EU	30
3.3	Národní dokumenty	33
4	Vzdělávání seniorů	35
4.1	Vzdělávání seniorů v dokumentech	37
4.2	Gerontopedagogika, gerontagogika, geragogika	38
4.3	Funkce vzdělávání seniorů.....	39
4.4	Specifika vzdělávání seniorů	42
4.4.1	Změny kognitivních funkcí seniorů	42

4.4.2	Specifika učení seniorů	45
4.5	Význam vzdělávání seniorů	48
4.6	Výběr některých institucí vzdělávajících seniory	49
4.6.1	Akademie třetího věku	49
4.6.2	Kluby třetího věku.....	50
4.6.3	Univerzity volného času.....	51
5	Univerzity třetího věku.....	52
5.1	Historie U3V ve světě	52
5.2	Historie U3V v ČR.....	53
6	Současnost U3V v ČR.....	56
6.1	Podmínky pro studium na U3V	56
6.2	Rozmístění U3V v jednotlivých krajích ČR	57
6.3	Programy jednotlivých U3V podle zaměření a organizátorů	60
6.4	Programy podle druhu.....	63
6.5	Virtuální kurzy univerzit třetího věku.....	64
6.6	Informační technologie v programech U3V	65
7	Závěr.....	69
8	Soupis bibliografických citací:.....	72
9	Bibliografie.....	81

0 Úvod

Bakalářská práce se věnuje seniorům a jejich vzdělávání. Postupná změna demografické struktury obyvatel je natolik významná, že si zaslouží pozornost celé společnosti. Se stárnutím populace se vynořuje mnoho nových výzev, úkolů a problémů. Mezigenerační koheze a tedy i prevence sociální exkluze seniorů je základem funkční demokratické společnosti. Péče společnosti o seniory má pozitivní dopady individuální i celospolečenské.

Senioři jsou nositelé hodnot, tradic, zkušeností a životní moudrosti, které předávají mladším generacím a ovlivňují je. Pro společnost je přínosné umět seniorský potenciál využít. Na druhé straně aktivní senior, který se cítí být prospěšný, prožívá osobní uspokojení, které nezdávka bývá spojeno s lepší kvalitou jeho života.

Současní senioři, zvláště ti mladí, často pokračují v zaměstnání, věnují se dobrovolnickým a svépomocným aktivitám, sdružují se v různých seniorských klubech a spolcích, cestují, vzdělávají se. Vzdělávání je skoro výhradně zájmové a poskytované různými institucemi. Jednou z těchto institucí jsou i vysoké školy, které v rámci celoživotního vzdělávání organizují univerzity třetího věku, na které se tato práce zaměřuje.

První kapitola se zabývá stárnutím a stářím, vymezuje tyto pojmy. Věnuje se charakteristice seniorů. Postavením seniorů ve společnosti se zabývá druhá kapitola. Stárnutí populace ilustrují demografická data, která se zaměřují na prodlužování střední délky života a postupné snižování porodnosti. Změna struktury společnosti vytváří nové socioekonomické situace, na které společnost musí nějakým způsobem reagovat. Kapitola 2.3 se věnuje rizikům stárnoucí populace, zejména ageismu. Jednou z možností, jak předcházet těmto sociálním nešvarům, je proseniorská edukace, která posiluje mezigenerační soudržnost.

Seniorská problematika a ochrana seniorské populace neunikla pozornosti mezinárodních organizací i národních politik států. Třetí kapitola obsahuje přehled o některých důležitých dokumentech podporující seniory, které byly iniciované OSN, WHO či EU, Tyto dokumenty ovlivňují sociální politiku členských států, tedy i ČR. Kapitola 3.3 je věnována národnímu dokumentu na podporu seniorů, který specifikuje

oblasti péče o seniory v sociální a zdravotní problematice. I tento dokument mimo jiné zdůrazňuje důležitost aktivního stáří, jehož součástí může být i vzdělávání. Seniorské vzdělávání je částí v mozaice celoživotního učení, kterému se věnuje mnoho mezinárodních i národních dokumentů. Kapitola čtvrtá se zaměřuje na seniory a jejich vzdělávání. Vzděláváním seniorů se zabývá vědní disciplína gerontopedagogika (gerontagogika, geragogika). Seniorské vzdělávání má svá specifika. Jiné jsou i funkce a význam seniorského vzdělávání, vzhledem k psychosociálnímu statusu seniorů. V podkapitole 4.6 je popsána základní nabídka institucí, které mohou senioři využít ke své vzdělávací aktivitě. Jednou z nich je i U3V. Pátá kapitola nás provádí historií U3V doma i ve světě. Náplní šesté kapitoly je současná situace U3V.

V práci je použit rozbor 20 veřejných vysokých škol celé ČR. Jsou zde informace o podmínkách studia, financování, rozmístění a programech U3V. Podkapitola 6.6 představuje nový fenomén – virtuální kurzy U3V. Potřebnými a žádanými kurzy jsou počítačové programy, jejichž zvládnutí seniorům zjednodušuje běžný život.

Možnost seniorů vzdělávat se, považuji za nesmírně důležitý stabilizující prvek generačně soudržné společnosti. Neméně důležitý je psychosociální význam učení pro jednotlivce. Důležité aspekty vzdělávání seniorů, zejména univerzitního, na pozadí širší psychologické a socioekonomické charakteristiky seniorů, jsou obsahem této bakalářské práce.

Ráda bych poděkovala PhDr. M. Šerákovi, Ph.D. za jeho ohromnou trpělivost při vedení mé práce. Rovněž děkuji celé své rodině, zejména své dceři, za podporu při utváření této práce.

1 Stárnutí a stáří

Obsahem této kapitoly je vymezení pojmu stárnutí a stáří a charakteristika seniorů.

Stárnutí a stáří má dvě roviny, individuální a společenskou. Stárnutí se týká každého člověka, který se narodí a stáří se týká každého jedince, který se dožije určitého, v dalších kapitolách definovaného věku, a je doprovázeno celou řadou individuálních změn v organismu a osobnosti jedince. Individuálnímu dopadu stárnutí a stáří na člověka se bude věnovat tato kapitola, ta příští se zaměří na druhou rovinu stárnutí a stáří, rovinu společenskou.

1.1 Vymezení pojmu stárnutí

Stárnutí je dynamický komplexní proces kvalitativních změn v organismu člověka probíhající od narození do smrti. Definic stárnutí je mnoho, v kapitole jsou vybrány ty, které považují za nejužitečnější.

V Hartlovi, Hartlové (2000, s. 561) jsou pod pojem stárnutí: „...zahrnovány změny, chápané jako negativní, k nimž dochází po adolescenci, rozlišuje se stárnutí biologické (senescing), psychologické (geronting) a sociální (eldering)“.

Podle Dimitrové je: „Individuální stárnutí zákonitý celoživotní proces, který je nezvratný a týká se každého z nás. V jeho průběhu dochází k negativním změnám v morfologii a ve fyziologických funkcích daného jednotlivce. Ony změny jsou individuálně specifické, objevují se v různé době, v různých obměnách, postupují individuálním tempem. Rychlost a kvalitativní změny stárnutí jsou ovlivněny mnoha proměnnými, jsou to například genetické předpoklady, životní styl jedince, socioekonomické postavení, psychické ladění apod.“ (Dimitrova, 2007).

Kalvach označuje stárnutí jako: „...přirozený a biologicky zákonitý proces, během kterého se snižují adaptační schopnosti a ubývají funkční rezervy organismu. Probíhá již od početí, ale za skutečné projevy stárnutí považujeme až pokles funkcí, který nastává po dosažení sexuální dospělosti“ (Kalvach a kol., 2004, s. 17).

Dle mého názoru, nejpřesnější, je definice Pacovského, který charakterizuje stárnutí jako „...proces disociovaný, dezintegrovaný a asynchronní. V jednotlivých orgánech při něm probíhají změny degenerativní, morfologické a funkční...“ (Pacovský, 1990, s. 15). Pacovský ještě popisuje stárnutí jako „...přechodnou vývojovou periodu mezi dospělostí a stářím, přičemž strukturální a funkční změny v něm vzniklé jsou regresivní, nezvratné a neopakují se. Stárnutí tedy představuje neodvratný fyziologický děj, který je cestou do stáří ...“(Pacovský, 1990, s. 15).

1.2 Vymezení pojmu stáří a jeho periodizace

Podle Kalvacha je stáří (senium): „...označení posledních etap ontogenetického vývoje člověka. Jedná se o projev a důsledek involučních změn probíhajících různou rychlostí a výraznou interindividuální variabilitou“ (Kalvach a kol, 2004, s. 18).

„Samo stáří je obtížně definovatelná poslední fáze života, v níž se nápadněji projevuje involuce, souhrn involučních změn (zánikových, „poklesových“, atrofických), se zhoršováním zdatnosti, odolnosti a adaptability organismu. Často dochází k rozporům mezi stářím kalendářním (věkem člověka) a stářím biologickým (jeho zdatností, mírou involuce). Mnozí lidé jsou na svůj věk neobvykle zdatní a výkonní, jiní působí předčasně zestárlým (progerickým) dojmem“ (Kalvach, Onderkova, 2006, s. 7).

Životní cesta člověka, stárnutí, se rozděluje na jednotlivé etapy, podle různých kritérií.

Nejčastěji se stáří vymezuje kalendářním (chronologickým, matričním) věkem, který je určen datem narození. (Pacovský, 1994, s. 12). Kalendářní vymezení stáří není v jednotlivých zdrojích úplně ujednoceno.

WHO definovala v 60. letech 20. století jako rané stáří období 60-74 let, období vlastního stáří ohraničila lety 75-89. 90 let a více označila jako dlouhověkost. Tuto periodizaci akceptovala v roce 1980 OSN (Mülpachr, 2009, Haškovcová, 1989).

Příhoda člení stáří takto: věk 60-75 označuje jako senescenci, tedy stáří, věk 75-90 jako senectus, tedy kmetství a od 90 let jako patriarchum či dlouhověkost (Příhoda in Haškovcová, 1989).

Nakonečný vymezuje počáteční stáří od 60 do 75 let a pokročilé stáří od 75 let. V poslední době se stále častěji setkáváme s rozčleněním seniorů na mladé seniory ve věku 65-74 let, na staré seniory ve věku 75-84 let a na velmi staré seniory nad 85 let (Mühlpachr, 2009).

Periodizace uvedená v Mühlpachrovi (2009), zejména posun začátku seniorského věku na 65 let, se mi zdá nejlogičtější. Prodlužuje se střední délka života. Mladí senioři jsou v dobré zdravotní kondici a blíží se dlouhá léta plánovaná důchodová reforma, která odsune současný, poměrně brzký odchod do důchodu, do vyššího věku.

Sociální stáří velmi úzce souvisí se sociálními rolemi, které se váží k určitému věku. Průběh života je možno rozčlenit na několik etap, které souvisejí s věkem a ke kterým se pak pojí určitá společenská očekávání. Hovoříme o sociální periodizaci života. Ta člení lidský život do tří, eventuelně čtyř velkých období, tzv. věků (Mühlpachr, 2009).

Do prvního věku, označovaného jako předproduktivní, je zahrnuto dětství a mládí. Druhý věk je označován jako produktivní, zahrnuje období dospělosti a je vymezený 15 až 59 rokem, případně 64 rokem věku. Třetí věk je označován jako postproduktivní, začíná v 60, případně v 64 letech. Třetí věk je dáván do souvislosti se sociálním stářím, odchodem do důchodu a adaptací na změny, které s sebou důchod přináší. Koreluje s kalendářní periodizací (tamtéž, 2009).

Čtvrtý věk bývá někdy používán k označení fáze závislosti seniora. Senior již není schopen se o sebe postarat a je závislý na rodině či instituci (tamtéž, 2009).

Biologické stáří označuje konkrétní míru involučních změn organismu a funkční zdatnosti, jde vlastně o míru „opotřebení“ člověka (tamtéž, 2009). Stanovení biologického stáří se příliš nevyužívá, protože stejně staří lidé se mezi sebou mírou involučních změn a funkční zdatnosti často výrazně liší.

1.3 Vymezení a charakteristika seniorů

Slovo senior (z lat. *senex*, *senis*, starý, druhý stupeň *senior*, starší) znamená člověk v letech, starý člověk, stařec. V současnosti seniorem označujeme člověka, který dovršil důchodový věk a má nárok na pobírání starobního důchodu.

V rámci EU se v jednotlivých zemích věk odchodu do důchodu liší, v některých státech je rozdílný odchod do důchodu žen a mužů. Nejpozději odchází do důchodu muži a ženy v Dánsku, v 67 letech, v ČR mají ženy nárok na penzi dříve než muži. Hranice odchodu do důchodu se mění v závislosti na změnách v sociální politice státu (Šerák, 2009).

Začátek důchodu se překrývá se začátkem období kalendářního věku mladých seniorů. Starším a starým lidem v důchodu, dříve označovaným jako důchodci, se dostává korektnějšího označení, hovoří se o nich jako o seniorech. Pod termínem senior je možno si představit: „...aktivnějšího, soběstačtějšího a bohatšího člověka než důchodce“ (Petřková, Čornaničová in Šerák, 2009, s. 183).

Senior je tedy člověk nad 60 či 65 let, mající nárok na starobní důchod, v jehož organismu probíhají tělesné a psychické změny, které souvisejí se stárnutím a stářím. Tělesné a psychické změny jsou výrazně ovlivňovány sociálními aspekty života seniora.

1.3.1 Odchod do důchodu

Odchod do starobního důchodu je jednou ze zásadních událostí v životě seniora. Přejít z produktivní do postproduktivní fáze života je životní změna spojená s mnoha riziky, psychosociálními a ekonomickými (viz kapitola 2.3).

Přesné datum odchodu do důchodu je dáno zákonem. V blízké budoucnosti se očekávají změny v této oblasti, vzhledem k očekávané důchodové reformě. Nyní existují tři základní skupiny osob, z nichž každá má určený věk nároku na důchod odlišný. Skupiny se liší narozením, čím později se jedinec narodil, tím později odejde do starobního důchodu. Odchod do důchodu je mezi 60-65 lety u mužů, u žen mezi 53-65 lety. U žen je rozpětí širší podle počtu vychovaných dětí (Zákon č. 155/1995 Sb.).

Ať už zákon stanoví jakoukoli věkovou hranici pro odchod do důchodu, potenciální starobní důchodci mají dnes možnosti, jak tento věk, ve kterém skončí se svoji ekonomickou aktivitou, alespoň částečně pozměnit podle svých představ. Ti, kteří chtějí svoji ekonomicky aktivní část života o něco zkrátit, mohou odejít do předčasného důchodu. Ti, kteří si naopak po dosažení věkové hranice nároku na důchod chtějí své ekonomicky aktivní období života prodloužit, mohou setrvat v zaměstnání.

Zatímco do předčasného důchodu v ČR odchází 8 % populace, více jak dvojnásobek této cifry naopak po dosažení důchodového věku ještě pracuje. Pracovní aktivita jako taková se neuzavírá dosažením důchodového věku pro 37 % seniorů. Její nejčastější formou je souběh důchodu a krátkodobých pracovních smluv či brigád (Kuchařová, Rabušic, Ehrenbergerová, 2002).

2 Postavení seniorů ve společnosti

Populace v České republice stárne. Zvyšuje se počet seniorů, dochází k poklesu produktivní populace a stagnaci předproduktivní populace. Dochází, k sice v čase pozvolné, ale radikální přeměně věkového rozvrstvení společnosti. Zvyšuje se index stáří, index závislosti a ekonomického zatížení ve společnosti.

Přestavba věkové struktury má velmi výrazné dopady na život celé společnosti. Můžeme hovořit o dopadech či aspektech ekonomických a sociálních.

Negativní ekonomické aspekty se týkají zatížení veřejných financí a zadlužování státu vyplácením stále většího počtu důchodů a stále větším finančním objemem proudícím do služeb a institucí zdravotních či sociálních, které využívá a bude využívat ve zvýšené míře stále rostoucí počet starších a starých seniorů.

Pozitivní ekonomické dopady je možno spatřovat ve velké kupní síle stále se rozšiřující seniorské populace, zejména mladých a ještě aktivních seniorů. Jako druhotným pozitivním ekonomickým aspektem se může jevit ušetření výdajů státu spojené s nižší porodností a navazujícími ekonomickými kategoriemi.

Sociální aspekty zahrnují sociální přínos seniorů jako nositelů hodnot a tradic a rizika seniorské populace se snahou společnosti tyto rizika eliminovat.

Snaha integrovat seniory do společnosti je podporována vznikem různých dokumentů na podporu seniorské populace na poli mezinárodní i domácí politiky.

2.1 Stárnutí populace

Demografické termíny spojené se stárnutím populace a jeho dopadem na společnost a ekonomiku jsou mimo jiné tyto: naděje dožití při narození (střední délka života), novorozenecká a kojenecká úmrtnost, úhrnná plodnost, index závislosti a ekonomického zatížení.

Postupné stárnutí populace prezentuje Graf 1, který udává naději dožití při narození a kojeneckou úmrtnost v ČR, v letech 1830-2009 a Tabulka 1 se složením obyvatelstva podle hlavních věkových skupin v ČR, mezi rokem 1991 a 2003.

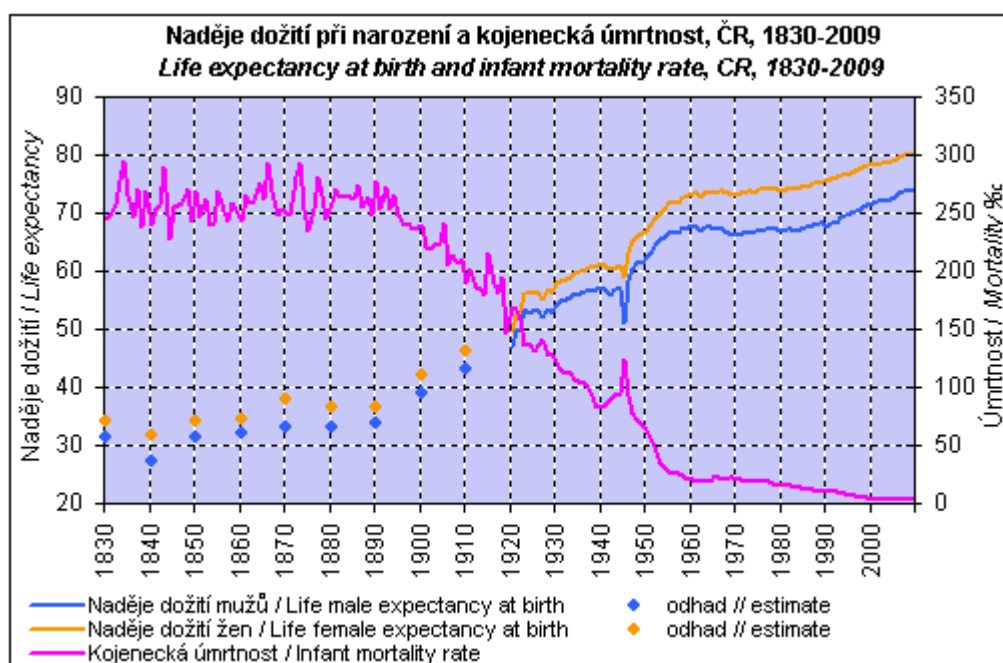
Ekonomické zatížení vyplývající z demografických změn ukáže Tabulka 2 s indexy zatížení produktivní složky obyvatelstva v ČR, v letech 1991-2003. Obsahem

kapitoly bude rovněž prognóza obyvatelstva ČR ve vybraných věkových skupinách a letech s výhledem do roku 2050 ve třech variantách vývoje podle ČSÚ (Tabulka 5).

2.1.1 Demografická data

Demografické stárnutí je proces, při němž se postupně mění věková struktura obyvatelstva takovým způsobem, že se zvyšuje podíl osob starších 60 let a snižuje se podíl osob mladších 15 let. Starší věkové skupiny rostou početně relativně rychleji než populace jako celek (Vývoj stárnutí, 2009).

Graf 1 Naděje dožití při narození a kojenecká úmrtnost, ČR, 1830-2009

Zdroj: Lidé a společnost, ČSÚ [online]. 2010 [cit. 2010-11-11]. Obyvatelstvo - roční časové řady. Dostupné z WWW: <http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/obyvatelstvo_hu>.

Pokud se podíváme na Graf 1, zjistíme, že v roce 1830 byla odhadem naděje dožití mužů zhruba 31 let a žen 33 let a zemřelo zhruba 250 dětí do jednoho roku věku na 1000 živě narozených. V roce 1840 naděje dožití ještě poklesla, u mužů na zhruba 28

let, u žen na věk těsně nad 30 let, kojenecká úmrtnost se zvýšila skoro až na 300 úmrtí na 1000 živě narozených.

Výraznější zvýšení naděje dožití při narození dle Grafu 1 vidíme okolo roku 1920, u mužů těsně pod 50 let u žen nad 50 let. Kojenecká úmrtnost se snížila na 150 na 1000 narozených. Naděje dožití poté začala plynule stoupat a kojenecká úmrtnost klesat. Výrazný pokles naděje dožití a opětné zvýšení kojenecké úmrtnosti se objevilo v důsledku 2. světové války a prvních poválečných let. Poté se naděje dožití při narození plynule zvyšovala, kojenecká úmrtnost naopak snižovala, až do současnosti. V roce 2009 byla naděje dožití mužů při narození zhruba 74 let, žen 80 let, kojenecká úmrtnost klesla asi na 4-5 promile.

Smrt se tedy začala odsouvat do vyššího věku a zhruba od poloviny minulého století začal narůstat počet starších a starých občanů (Lidé a společnost, 2010).

Tabulka 1 Složení obyvatelstva podle hlavních věkových skupin, ČR, 1991-2003 (v %)

Věk	91	92	93	94	95	96	97	98	99	00	01	02	03
0-14	21,1	20,6	20,0	19,5	18,8	18,3	17,9	17,4	17,0	16,6	16,2	15,7	15,4
15-59	61,1	61,6	62,0	62,5	63,2	63,7	64,1	64,6	64,9	65,2	65,4	65,5	65,5
60+	17,8	17,8	18,0	18,0	18,0	18,0	18,0	18,0	18,1	18,2	18,4	18,8	19,1

Zdroj: Vývoj stárnutí. (2009) *Demografie* [online]. 2009, č. [cit. 2010-12-06]. Dostupné z WWW: <www.demografie.info/3cz_demstarnutivvoj>. ISSN 1801-2914.

Tabulka 1 ukazuje procentuální podíly hlavních věkových skupin obyvatelstva v ČR, v letech 1991 až 2003. Z těchto údajů je patrné neustálé snižování přeproduktivní složky (osob mladších 15 let) v populaci. V roce 1997 u nás poprvé došlo k převaze populace starší 60 let nad dětskou složkou populace a tato převaha se od té doby stále zvyšuje. Navíc se do budoucna bude měnit i věková skladba seniorů, vzroste podíl osob starších 80 let, tedy těch, u kterých lze předpokládat vyšší potřebnost sociální a zdravotní péče (Vývoj stárnutí, 2009).

Proces demografického stárnutí se vyjadřuje pomocí indexu stáří, indexů závislosti a indexu ekonomického zatížení.

- index stáří vyjadřuje, kolik je v populaci obyvatel ve věku 60 let a více na 100 dětí ve věku 0-14 let
- index závislosti I udává počet dětí ve věku 0-14 na 100 osob ve věku 15-59 let
- index závislosti II vyjadřuje počet osob ve věku 60 a více let na 100 osob ve věku 15-59 let
- index ekonomického zatížení znázorňuje počet dětí ve věku 0-14 let a počet obyvatel věku 60 a více let na 100 osob ve věku 15-59 let

Tabulka 2 Indexy zatížení produktivní složky obyvatelstva, ČR, 1991-2003

	91	92	93	94	95	96	97	98	99	00	01	02	03
Index stáří	84,4	87,0	89,8	92,4	96,4	98,1	100,8	103,5	106,4	109,7	113,8	119,5	124,1
Index závislosti I	34,6	33,4	32,2	31,1	29,8	28,8	27,9	27,0	26,3	25,5	24,7	24,0	23,5
Index závislosti II	29,2	29,1	29,0	28,7	28,5	28,3	28,1	27,7	27,9	27,9	28,2	28,7	29,2
Index ekonom. zatížení	63,8	62,5	61,2	59,8	58,3	57,1	56,0	54,9	54,2	53,4	52,9	52,8	52,7

Zdroj: Vývoj stárnutí. *Demografie* [online]. 2009, č. [cit. 2010-12-06]. Dostupné z WWW: <www.demografie.info/3cz_demstarnutivvyvoj>. ISSN 1801-2914.

Tabulka 2 ukazuje pokles podílu dětské složky v populaci, což se jasně odráží ve vývoji indexu závislosti I i indexu ekonomického zatížení. Musíme rovněž počítat s tím, že část osob v produktivním věku je nezaměstnaná nebo ekonomicky neaktivní. To znamená, že skutečný podíl závislých lidí, tj. poměr těch, kteří nejsou výdělečně činní k ekonomicky činným, je daleko vyšší, než podíl vyjádřený indexy závislosti na obyvatelstvu v aktivním věku. Trend stárnutí populace lze nejmarkantněji vidět u indexu stáří, který vzrostl z 84,4 osob nad 60 let na 100 osob ve věku 0-15 v roce 1991 na 124,1 v roce 2003.

Demografickou strukturu obyvatelstva výrazně ovlivňuje vývoj porodnosti. Jedním z objektivních ukazatelů trendu porodnosti je tzv. úhrnná plodnost. Úhrnná plodnost znamená počet živě narozených dětí připadajících na jednu ženu ve věku 15-49 let. Magickým číslem úhrnné plodnosti je 2, 1, tato hodnota zajišťuje udržení a obnovu početního stavu populace. Podle údajů ČSÚ (Porodnost : základní ukazatele, 2009), byla v roce 2000 úhrnná plodnost 1,144. Díky zvyšování porodnosti v posledních letech tento ukazatel vzrůstá, v roce 2008 byl 1,497.

Výše popsanému demografickému modelu, který není charakteristický pouze pro ČR, ale pro celou západní společnost, předcházela model, který se vyznačoval vysokou porodností, vysokou novorozeneckou a kojeneckou úmrtností a nízkým počtem seniorů nad 60 let. Landry nazývá tuto změnu struktury populace „demografickou revolucí“ (Landry in Mühlpachr, 2009).

2.1.1.1 Demografická data ČR ve srovnání se zeměmi EU

Tato podkapitola srovnává věkové složení populace ČR se složením populace EU a jejími vybranými členskými státy. Jsou porovnána data ČR a zemí sousedících s ČR a celé EU.

Tabulka 3 Vývoj zastoupení věkové skupiny 0-14 ve vybraných zemích EU - procentuální údaje

0-14	1997	1999	2001	2003	2005	2007
EU (27)	17,9	17,5	17,0	16,6	16,2	15,8
ČR	17,9	17,0	16,2	15,8	14,9	14,4
Německo	16,1	15,8	15,5	15,0	14,5	13,9
Polsko	21,9	20,3	19,1	17,8	16,7	15,8
Rakousko	17,7	17,3	16,9	16,5	16,1	15,6
Slovensko	21,7	20,4	19,2	18,1	17,1	16,1

Zdroj: EUROSTAT (2007) [on-line], [cit. 2008-01-14], Dostupné z WWW:

<http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page?_pageid=1996,45323734&_dad=portal&_schema=PORTAL&screen=welcomeref&open=/t_popula/t_pop/t_demo_pop&language=n&product=REF_TB_population&root=REF_TB_population&scrollto=0>.

Tabulka 3 ukazuje procentuální zastoupení osob ve věku do 14 let na celkové populaci EU, resp. jejich členských států. Lze upozornit, že v nedávné minulosti docházelo jak v EU, tak v jejích členských státech, k poklesu procentuálního zastoupení nejmladší složky populace. Tento klesající trend je typický pro všechny evropské státy. Jedinou výjimku tvoří Dánsko, kde se poměr této věkové složky populace oproti ostatním skupinám v posledních letech nepatrně zvyšuje. Z Tabulky 3 je patrné, že v uvedeném období se velmi výrazně změnilo procentuální zastoupení obyvatel ve věku 0-14 v Polsku.

Tabulka 4 Zastoupení věkové skupiny 65+ ve vybraných zemích EU - procentuální údaje

65+	1997	1999	2001	2003	2005	2007
EU (27)	15,1	15,4	15,8	16,2	16,6	16,9
ČR	13,5	13,7	13,9	13,9	14,0	14,4
Německo	15,7	15,9	16,6	17,5	18,6	19,8
Polsko	11,5	11,9	12,4	12,8	13,1	13,4
Rakousko	15,3	15,4	15,4	15,5	16,1	16,9
Slovensko	11,1	11,3	11,4	11,5	11,6	11,9

Zdroj: EUROSTAT (2007) [on-line], [cit. 2008-01-14], Dostupné z WWW:

<http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page?_pageid=1996,45323734&_dad=portal&_schema=PORTAL&screen=welcomeref&open=/t_popula/t_pop/t_demo_pop&language=n&product=REF_TB_population&root=REF_TB_population&scrollto=0>.

Tabulka 4 nabízí údaje o procentuálním zastoupení nejstarší složky evropských populací, tedy osob starší 65 let. Zde je vidět, že ČR v minulosti měla, a stále ještě má, nižší procentuální zastoupení osob této věkové skupiny jak oproti celé EU, tak oproti sousedním vyspělejším státům, jako je např. Německo či Rakousko. V budoucnosti lze tedy očekávat vyrovnávání s evropským průměrem, a tedy i nadále se zvyšující podíl zastoupení seniorské populace ČR v populaci jako takové. Trendy v Tabulkách 3 a 4, snižování podílu populace 0-14 a zvyšování zastoupení seniorů, ve svém důsledku

znamená, že celá evropská společnost stárne. Stárnutí české populace není tedy ničím zvláštní, jedná se o celoevropský proces (Eurostat, 2007).

2.1.1.2 Prognóza obyvatelstva v ČR

Výše uvedená demografická data demonstrují stárnutí populace v ČR. Tento trend se bude stále prohlubovat, jak je vidno z Tabulky 5, Prognózy obyvatelstva ČR ve vybraných věkových skupinách a letech s výhledem do roku 2050 ve třech variantách vývoje – nízké, střední a vysoké.

Tabulka 5 Prognóza obyvatelstva ČR ve vybraných věkových skupinách a letech s výhledem do roku 2050 ve třech variantách vývoje

Varianty možného budoucího vývoje										
	2015		2020		2030		2040		2050	
	ženy	muži	ženy	muži	ženy	muži	ženy	muži	ženy	muži
Nizká varianta										
0-14	773 606	818 614	794 294	840 782	676 178	717 885	60 172	638 950	615 756	654 079
15-64	3 496 301	3 616 235	3 345 715	3 494 766	3 243 829	3 418 295	3 015 205	3 180 891	2 653 212	2 795 001
65+	1 096 452	778 073	1 232 189	905 442	1 380 795	1 053 606	1 522 086	1 228 751	1 684 112	1 435 140
Střední varianta										
0-14	782 829	828 373	817 484	865 313	732 092	777 069	678 495	720 496	727 917	772 998
15-64	3 518 039	3 652 750	3 386 944	3 561 354	3 333 472	3 548 829	3 174 264	3 386 421	2 892 127	3 073 751
65+	1 103 436	782 572	1 249 204	917 185	1 427 728	1 089 229	1 610 754	1 303 230	1 813 070	1 562 457
Vysoká varianta										
0-14	792 436	838 583	841 625	890 957	791 110	839 729	678 495	809 334	845 993	898 363
15-64	3 548 730	3 705 689	3 445 402	3 657 650	3 457 737	3 733 134	3 174 264	3 665 279	3 191 470	3 428 114
65+	1 108 454	786 904	1 260 871	928 525	1 460 530	1 125 788	1 160 754	1 383 322	1 930 019	1 704 224

Zdroj: Demografické charakteristiky seniorů. (2009) In ČSU. *Senioři v ČR 2009, Tabulky a grafy* [online]. [s.l.] : [s.n.], 2009 [cit. 2010-03-29]. Dostupné z WWW: <[http://www.czso.cz/csu/2009edicniplan.nsf/t/820022F23E/\\$File/01_kap.pdf](http://www.czso.cz/csu/2009edicniplan.nsf/t/820022F23E/$File/01_kap.pdf)>.

Ve všech těchto variantách se počítá, že do roku 2050 nedojde k zásadní změně v podílu dětské složky populace (0-14 let) na celkové populaci. Hodnota by měla kolísat mezi 13-15 %. Srovnajme s procentuálním podílem dětské složky v roce 1991 v Tabulce 1, který byl 21,1%.

Všechny tři varianty pak shodně předpovídají pokles podílu produktivní složky a nárůst podílu seniorů na celkové populaci z 18 až k téměř 30 %, senioři jsou počítáni od 65 let a více. Opět se vracím k Tabulce 1, v roce 2004 byl podíl seniorů nad 60 let 19,1%, skupina starších občanů nad 60 let bude v demografických prognózách ještě větší, jelikož prognóza dle ČSÚ vymezuje seniory nad 65 let.

Nesmíme opominout, že všechny tři varianty se shodly, že do roku 2050 bude mírně klesat podíl žen mezi seniory ve věku 65 a více let (Demografické charakteristiky seniorů, 2009). Prognózovaný pokles žen naznačuje prodlužování délky života mužů.

2.1.2 Příčiny stárnutí společnosti

Stárnutí populace, zapříčiněné stále se prodlužující střední délkou života a snižující se porodností, je výsledkem socioekonomických změn. Ty započaly ve 20. letech minulého století, gradovaly v 50. letech vznikem sociálních států a pokračují dodnes.

Socioekonomické faktory, které ovlivňují prodlužování střední délky života a snižující se porodnost, bych rozdělila na individuální a společenské.

Individuální faktory:

- zaměřené na osobnost jedince, jeho životní styl a životní úroveň – do této kategorie patří socioekonomický a lidský kapitál orientační rodiny, úroveň vzdělání jedince, pohlaví, druh zaměstnání, životní aspirace jedince, bydliště, historický rámec života, životní prostředí, strava, pohyb, stres a vyrovnávání se s ním, ladění osobnosti, způsob odpočinku, aktivní stáří apod.
- zahrnující přístup ke svému zdraví a péči o své zdraví – jak jedinec využívá preventivních opatření a vyšetření, očkování, preventivních prohlídek, žije-li zdravým životním stylem, ve zdravém životním prostředí apod.

-
- týkající se sociálních a rodinných vztahů – tento faktor obsahuje kvalitativně hodnotné vztahy s přáteli, sousedy a s rodinnými příslušníky, dobré vztahy na pracovišti, sociální inteligenci apod.

Společenské faktory zahrnují:

- socioekonomickou rozvinutost země a z toho vyplývající následující faktory
- úroveň, dostupnost a kvalitu zdravotnictví
- systém sociálního zabezpečení, jeho dostupnost a úroveň
- vzdělávací systém a jeho úroveň, možnosti dalšího vzdělávání
- globalizaci
- emancipaci žen, snahu o samostatnost a budování kariéry
- socioekonomickou deprivaci žen pečujících o děti

Na stárnutí populace se významně podílí snižování novorozenecké a kojenecké úmrtnosti, které souvisí se všemi výše uvedenými faktory. V 50. letech minulého století bylo v ČR zavedeno plošné sledování těhotných, které začaly chodit do těhotenských poraden a rodit v porodnicích. Začalo plošné očkování novorozenců a kojenců a pravidelné kontroly u pediatra, tato opatření se stala impulsem k postupnému snižování kojenecké a novorozenecké úmrtnosti na dnešních několik promile (Graf 1)

Ještě pár slov k nízké porodnosti. Mladí lidé, kteří plánují budoucnost, si chtějí nejprve vybudovat kariéru, hodně cestovat a užívat svého hmotného zabezpečení, koncepci prvního dítěte stále odsouvají. Mnoho párů je bezdětných, či s jedním dítětem. Nízká úhrnná plodnost je typickým znakem západní společnosti, která se brání vymírání imigrační politikou a socioekonomickými opatřeními na podporu porodnosti a rodin s dětmi.

2.2 Socioekonomické dopady stárnutí na společnost

Stárnutí populace způsobuje růst výdajů veřejných financí na sociální a zdravotní systém (Langmeier, Krejčířová, 2006). Vysoké náklady na tyto systémy

neúnosně zatěžují produktivní složku obyvatelstva. Vysoké daně a sociální a zdravotní pojištění podporuje nepřátelské nálady produktivní populace vůči seniorům. Další zadlužování státu a zvyšování daní již není únosné. Současná vláda má ve svém programu důchodovou reformu, jejíž součástí bude přítomnost soukromého podílu v důchodovém systému a zvýšení věku odchodu do penze. Stejně jako reforma důchodová, je nutná reforma zdravotnictví, která by měla dokázat vyčlenit finanční rezervy na péči o staré a velmi staré seniory, zejména v režimu následné péče.

Podle Loužka (2007) můžeme hovořit i o pozitivním dopadu stárnutí na ekonomiku, nízká porodnost znamená úspory v oblasti sociálních výdajů, které souvisí s rodinou, snižují se výdaje na peněžitou podporu v mateřství, porodné, rodičovský příspěvek. K úsporám může docházet i ve školství. Méně žáků umožní snížit počet škol a s tím ušetřit provozní a investiční výdaje (Loužek, 2007).

Dalším možným pozitivem pro ekonomiku je růst skupiny seniorů, kteří jsou finančně dobře zajištěni, a stávají se spotřebiteli mnoha služeb a výrobků, cíleně určených pro seniory. Tvoří se významná, finančně silná skupina, jejíž spotřeba je ekonomicky výhodná pro podnikatelský sektor, stimuluje řadu výrobců služeb a výrobních podniků. (Šerák, 2009).

Volnočasové aktivity jsou v současné době určovány módností, společenskou atraktivitou a komercializací. Organizací volného času, výrobou a půjčováním volnočasového vybavení a marketingem se zabývá mnoho firem, které velmi dobře prosperují. Šerák (2009) hovoří o tzv. průmyslu volného času. Mladí aktivní důchodci jsou ideální cílovou skupinou průmyslu volného času a v důsledku toho významnou ekonomickou silou ve společnosti.

Plánovaná důchodová reforma a tedy prodloužení délky pracovní kariéry změní pracovní trh kvalitativně i kvantitativně. Zaměstnavatelé by měli být pobízeni ke změně své personální politiky.

Již nyní si někteří zaměstnavatelé uvědomují přínos zaměstnávání starších pracovníků. Ti mohou být přínosem v důsledku dlouholeté pracovní zkušenosti, zralosti a nižší fluktuaci. Personální politika zohledňující věkovou strukturu a potřeby starších pracovníků (age management) zvyšuje motivaci a tím produktivitu, rovněž zlepšuje vztahy na pracovišti. Age management napomáhá mezigeneračnímu porozumění

v podniku. Podporuje starší pracovníky jako zkušené odborníky, jejichž zkušenosti a vědomosti oceňuje a využívá jich ku prospěchu pracoviště. Věkově různorodý kolektiv je stabilnější a produktivnější (Národní program, 2008).

Konkurenceschopnost ekonomiky bude stále více záviset i na využití schopností a dovedností starších osob. V Národním programu přípravy na stárnutí (2008) stojí: „... lidé musí být zdravější a spokojenější, aby byli schopni a ochotni zůstat déle v zaměstnání. Měli by být připravováni pro delší a flexibilnější kariéru a aktivní přístup k rozvoji svých dovedností. Společnost a zaměstnavatelé musí tuto skutečnost cílevědomě reflektovat v koncepci rozvoje lidských zdrojů a začít investovat do udržení schopností, dovedností a zaměstnatelnosti rostoucího podílu starších osob na trhu práce. Ke zvýšení zaměstnanosti starších osob a prodloužení pracovního života je nezbytné motivovat jak zaměstnavatele, tak starší zaměstnance. K prodloužení pracovního a aktivního života je žádoucí zlepšit kvalitu pracovního života“.

Zkušenosti seniorů lze využít i v dobrovolnickém sektoru, v práci ve prospěch komunity a společnosti. Tato práce je zdrojem seberealizace a sociálních kontaktů seniorů, stejně tak příležitost pro mezigenerační vztahy a solidaritu.

Kulturně-filozofický přínos seniorů se odráží v osobní rovině jejich života. Senioři disponují zkušenostmi a moudrostí, které pozitivně ovlivňují ostatní generace. Jejich role v rodinách, komunitách i na pracovišti je nenahraditelná.

Sociální a ekonomické aspekty přínosu seniorské populace jsou vzájemně propojeny. Mnoho mladých seniorů pracuje, jsou aktivní, spokojení a ekonomicky nezávislí. Značná část mladých seniorů pracovat chce, ale jakmile dosáhnou důchodový věk, jsou penzionováni.

2.3 Rizika stárnoucí populace

Zejména staří senioři se zdají být slabým článkem ve společnosti a často se ocitají na jejím okraji. Jejich nezáviděníhodné postavení v naší společnosti je způsobeno mnoha příčinami, Haškovcová (1989), Šerák (2009) a Mülpachr (2009) uvádí tyto:

- osobnost seniora
- psychické, fyzické a zdravotní změny seniora

-
- ekonomické postavení seniora
 - neznalost informačních a komunikačních technologií
 - kult mládí a výkonnosti v naší společnosti
 - nezaměstnatelnost
 - rozpad tradiční rodiny
 - různé formy diskriminace

Různé formy diskriminace seniorů mají výpovědní hodnotu o sociálním klimatu ve společnosti (Pokorná, 2010). Mülpachr (2009) hovoří o rizicích seniorské populace, do kterých zahrnuje pauperizaci, segregaci, stereotypizaci, maladaptaci na stáří a ageismus.

2.3.1 Ageismus

Jeden z atributů, které stáří v moderní společnosti doprovází, je výrazná změna jeho sociálního statusu. V moderní společnosti došlo ke snížení sociálního statusu stáří, mnohdy až na tak nízkou úroveň, že se začíná hovořit o diskriminaci seniorů z důvodů věku – ageismu.

Pojem ageismus poprvé použil americký psychiatr Robert Butler v roce 1968 v článku Washington Post v souvislosti se segregací bytovou politikou. V roce 1975 Butler ve své knize „*Why Survive? Being Old in America*“ pojem rozpracovává, píše: „...ageismus můžeme chápat jako proces systematického stereotypizování a diskriminace lidí pro jejich stáří, podobně jako se rasismus a sexismus vztahují k barvě pleti a pohlaví. Staří lidé jsou kategorizováni jako senilní, rigidní ve svém myšlení a způsobech, staromódní v morálce a dovednostech. (...) Ageismus dovoluje mladším generacím vidět starší lidi jako odlišné od nich samých, a proto jim brání, aby se se staršími lidmi identifikovali jako s lidskými bytostmi. (...) Ageismus je manifestován širokým spektrem fenoménů jak na individuální, tak na institucionální úrovni: stereotypy a mýty, otevřené opovržení a averze nebo jednoduše vyhýbání se kontaktu, diskriminační praktiky v bydlení, v zaměstnání a službách všeho druhu. (...) Někdy se ageismus stává účelnou metodou, jakou společnost propaguje pohledy na starší osoby,

s cílem setřást část vlastní zodpovědnosti vůči nim. (...) Jindy ageismus slouží jako vysoce osobní objektiv chránící osoby mladší (obvykle ve středních letech) – často za vysokou emocionální cenu – před přemýšlením o věcech, kterých se bojí (stárnutí, nemoc, smrt)...“ (Butler 1975 in Lorman, 2006, s. 52).

V roce 1979 byl „ageismus“ poprvé zahrnut do slovníku „*The American Heritage Dictionary of the English Language*“ (Ageismus.cz, 2006-2008).

Nejrozšířenější definice ageismu hovoří o procesu systematického stereotypizování a diskriminace lidí pro jejich stáří. Pojem bývá někdy opisován synonymem „věková diskriminace“ nebo „diskriminace na základě věku“ (Pokorná, 2010).

O ageismu píše mimo jiné Haškovcová (1989), Šiklová (2006), Kalvach (2006), Šerák (2009), Mühlpachr (2009) a další. Komplexněji k tomuto fenoménu přistupuje Vidovičová (2005, s. 5), která definuje ageismus jako: „...ideologii založenou na sdíleném přesvědčení o kvalitativní nerovnosti jednotlivých fází lidského životního cyklu, manifestovanou skrze proces systematické, symbolické i reálné stereotypizace a diskriminace osob a skupin na základě jejich chronologického věku a/nebo na jejich příslušnosti k určité generaci“.

Problém věkové diskriminace se netýká pouze seniorů, ale i jiných věkových skupin. U seniorské skupiny je tento druh diskriminace zesílen jinými psychosocioekonomickými znevýhodněními. Závažným tématem ageismu jsou tzv. vícenásobná rizika. Ageismus má tendenci se vyskytovat s dalšími formami diskriminace, nejčastěji na základě pohlaví a rasy (Ageismus.cz, 2006-2008).

2.4 Proseniorská edukace

V souvislosti s ageismem a dalšími riziky seniorské populace nabývá na významu proseniorská edukace, jejímž cílem je odbourat výše zmíněné společenské fenomény namířené proti seniorům a seniorskou populaci začleňovat do společnosti.

Důležitý je mezigenerační dialog, který napomáhá vzájemnému poznávání generací. Pro humanistickou společnost je důležitá integrace všech věkových skupin obyvatel. Každá věková skupina může obohatit ty druhé a naopak. Integraci seniorů do

společnosti lze docílit osvětou napříč generacemi, vytvářením pozitivního obrazu seniorské populace, bouráním mýtů o seniorech, překonáváním stereotypů, které si utvořila společnost o seniorech (Šerák, 2009).

Tato edukace, kterou nazýváme proseniorskou, nahrazuje běžnou zkušenost členů tradičních rodin, ve kterých žilo pospolu několik generací. Tradiční rodina plnila funkce ekonomické, vzdělávací, pečovatelské, sociální. Staří lidé byli součástí rozšířené rodiny, do které se narodili, vyrůstali v ní, pracovali, starali se o děti a potřebné příbuzné. Postupně stárli, prováděli méně namáhavou práci a ve stáří se snažili pomáhat v rámci svých možností. Rodina se o ně postarala ekonomicky i emočně. Byla jim projeována úcta k „moudrosti“ stáří. Nikdo se stáří nebál, neboť to bylo přirozené stádium života. Model mezigenerační výměny a tolerance působil samozřejmě výchovně a ovlivňoval celou rodinu.

Přeměna společnosti v moderní, založenou na ekonomicko-výrobním aspektu, radikálně změnila i postavení a funkce rodiny. Mnoho funkcí rodiny bylo postupně nahrazováno státními institucemi. Rozšířené rodiny se rozpadly a nejčastější formou současného rodinného soužití se staly rodiny nukleární. Děti opouští orientační rodinu, aby si založily svoji vlastní, prokreační. Rodiče zůstávají sami, zestárnou a jako senioři zjišťují, že jsou společensky nepotřební a ekonomicky znevýhodnění.

Odchod do důchodu znamená pro většinu seniorů určitou traumatizaci z očekávání neznámé situace. Současní senioři odchází do penze v době, kdy mají většinou ještě dostatečný potenciál k vykonávání zaměstnání. Označení „důchodce“ je stejné pro všechny profese a funkce, což pro některé znamená společenský pád. U člověka, který je penzionován, dojde k velkému poklesu sebedůvěry. Jak se s novou situací vyrovná je odvislé od jeho osobnosti, na síti sociálních vazeb, které si vypěstoval, na rodině, zejména partnerovi, na pasivním či aktivním přístupu k životu (Haškovcová, 1989).

3 Politické dokumenty na podporu seniorů

Stárnutí populace je celosvětovým problémem, který je potřeba nejen akceptovat, ale také mu přizpůsobit další vývoj civilizované moderní společnosti, v níž má každý jedinec právo na kvalitní život. Péče o staré občany se stává zájmem a aktivitou každé sociálně vyspělé společnosti (Pokorná, 2010).

Společenská opatření vůči seniorské populaci by měla být komplexní, koordinovaná, cílená, vycházející z potřeb a přání seniorů. V podpoře a pomoci seniorům se angažují mezinárodní organizace, přijímají a vyhláší různé dokumenty, akční plány či memoranda.

3.1 Mezinárodní dokumenty

Politické dokumenty mezinárodních organizací sdružujících většinu států světa mají značný politický dopad na politiku členských států, zejména těch demokratických. OSN sdružuje 192 zemí, WHO 193 zemí. Signatáři politických rozhodnutí, vtělených do politických dokumentů, se většinou snaží tato rozhodnutí implementovat do politik svých zemí. Daří se jim to se střídavým úspěchem. Zavádění nových přístupů a postupů je přímo odvislé od ekonomické úrovně dané země.

V této kapitole budou zmíněny dokumenty OSN a WHO: *Vídeňský mezinárodní akční plán k problematice stárnutí*, *Zásady OSN pro seniory*, *Madridský mezinárodní akční plán k problematice stárnutí* a *strategie Zdraví pro 21. století*.

Mezinárodní akční plán k problematice stárnutí byl schválen v roce 1982 Valným shromážděním OSN, poté co byl přijat ve stejném roce Světovým shromážděním pro problematiku stárnutí ve Vídni (*Vienna International Plan of Action on Ageing*). Tento dokument je prvním mezinárodním dokumentem pro problematiku stárnutí, který ovlivňuje myšlenky a formulace politik a programů pro problematiku stárnutí států, které dokument schválily. Je zacílen na posílení účasti státu a občanské společnosti řešit účinně stárnutí populace, využívat rozvojového potenciálu seniorů a reagovat na potřeby seniorů, postarat se o jejich zabezpečení. Podporuje mezinárodní a regionální spolupráci. Zahrnuje 62 doporučení pro kroky zaměřené na výzkum, sběr a analýzu dat, výcvik, vzdělávání, zdraví a výživu, bydlení a životní prostředí, rodinu,

sociální zabezpečení, zabezpečení příjmu a zaměstnání (*Vídeňský mezinárodní akční plán stárnutí, 1982*).

V roce 1991 vyhlásilo Valné shromáždění OSN *Zásady OSN pro seniory (United Nations Principles for Older Persons)*. V tomto dokumentu jsou vlády vyzývány, aby do svých národních programů včlenily zásady, které jsou seskupeny do 5 oblastí a týkají se seniorů: nezávislost, participace, péče, seberealizace a důstojnost.

Rok 1999 byl vyhlášen Valným shromážděním OSN Mezinárodním rokem seniorů a byl schválen nový Koncepční rámec pro 4 prioritní oblasti: situaci seniorů, individuální celoživotní rozvoj, vztahy mezi generacemi a souvislosti s problematikou populace, stárnutí a rozvoje (*Zásady OSN pro seniory, 1991*).

V roce 2002 přijalo 2. světové shromáždění o problematice stárnutí v Madridu jednomyslně *Politickou deklaraci a Mezinárodní strategický akční plán* týkající se problematiky stárnutí (*Madrid International Plan of Action on Ageing*). Tento dokument se orientuje více na země rozvojové a země s přechodovou ekonomikou. Obsahuje 117 konkrétních doporučení rozčleněných do 3 prioritních směrů: senioři a rozvoj, uchovávání zdraví a tělesné a duševní pohody do stáří a zajištění příznivého podpůrného prostředí. *Madridský akční plán* rovněž stanovuje mechanismy jeho pravidelného hodnocení a kontroly plnění na národní, regionální a mezinárodní úrovni. Jako nejdůležitější pro rozvinuté země se jeví uchování a další zlepšování vcelku dobrých podmínek seniorů. Nejvíce se v této souvislosti diskutuje o budoucí udržitelnosti důchodových systémů. *Mezinárodní akční plán pro problematiku stárnutí* včetně *Politické deklarace* byl přijat konsensem na závěrečném 10. plenárním zasedání dne 12. 4. 2002 a byl nazván "*Madridský mezinárodní akční plán pro problematiku stárnutí 2002*". Principy obsažené v tomto dokumentu byly zapracovány do *Národního programu přípravy na stárnutí populace*, který přijala v květnu roku 2002 vláda ČR (*Madridský mezinárodní akční plán pro problematiku stárnutí, 2002*).

Také Světová zdravotnická organizace (WHO) se zabývá problematikou života seniorů, můžeme jmenovat projekt *Zdraví pro 21. století* (Šerák, 2009).

Záměrem programu WHO pro Evropský region „*Zdraví 21*“ je umožnit všem dosáhnout plného zdravotního potenciálu. Program obsahuje dva hlavní cíle pro zlepšení zdraví, které směřují k realizaci záměru. Jedná se o ochranu a rozvoj zdraví lidí

po jejich celý život a snížení výskytu nemocí i úrazů a omezení strádání, které lidem přinášejí. Etický základ programu je tvořen třemi základními hodnotami: zdraví jako základní lidské právo, ekvita (spravedlnost) ve zdraví a solidarita při činnostech mezi jednotlivými zeměmi i mezi skupinami lidí uvnitř jednotlivých zemí, a to včetně mužů a žen. Třetí základní hodnotou je účast a odpovědnost jednotlivců, skupin, společenství i institucí, organizací a rezortů za rozvoj zdraví (*Zdraví 21, 2000*).

3.2 Dokumenty EU

Součástí sociální politiky EU je integrace, podpora a péče o seniory. Sociální politika EU se v posledních letech posouvá od orientace na zajištění práv souvisejících se zaměstnáním v podmínkách volného pohybu osob, k zajištění sociální ochrany obyvatel EU, zejména těch skupin, které jsou ohroženy chudobou a sociálním vyloučením.

Základní dokumenty, z kterých vychází sociální politika EU:

- *Evropská sociální charta*
- *Charta základních sociálních práv pracujících*
- *Maastrichtská a Amsterodamská smlouva*
- *Zelená a bílá kniha*
- *Lisabonská strategie*

Velký význam pro rozvoj sociální politiky na evropské úrovni měl dokument celoevropského významu *Evropská sociální charta* (1961), kterou ratifikovaly členské státy Rady Evropy v Turíně v roce 1961. Charta stanovuje 19 základních práv a principů, především právo na práci, právo na spravedlivou odměnu za práci, právo se organizovat či právo na ochranu zdraví. V roce 1988 byl ve Štrasburku přijat Dodatkový protokol k Evropské sociální chartě, který obsahuje dalších 12 práv, např. právo na stejné příležitosti a na rovné zacházení, právo na důstojnost v práci, právo na ochranu před chudobou a sociálním vyloučením či právo na bydlení. Práva zakotvená v Evropské sociální chartě mají celoevropský charakter a jsou uznávána všemi státy, které

Chartu podepsaly. Charta zároveň rámcově uvádí způsob naplnění těchto práv, konkrétní opatření jsou však v kompetenci jednotlivých členských států. V roce 1991 byl v Turíně podepsán Protokol pozměňující Evropskou sociální chartu, který zlepšil účinnosti Charty a zvláště fungování jejího kontrolního mechanismu (*Evropská sociální charta, 1961*).

Dalším důležitým dokumentem ve vývoji evropské sociální politiky se stala *Charta základních sociálních práv pracujících* z roku 1989. Sociální práva zakotvená v Chartě základních sociálních práv pracujících jsou do značné míry shodná s právy uváděnými v Evropské sociální chartě. Je zde zakotveno právo starších lidí na přiměřenou životní úroveň garantovanou státem. Článek 11 říká: „...každý pracující, když dosáhne důchodového věku, má právo na prostředky umožňující mu slušnou životní úroveň. Každá osoba, která dosáhla důchodového věku a nemá nárok na důchod, má právo na dostatek prostředků, sociální a zdravotní pomoc odpovídající jeho potřebě (*Charta základních sociálních práv pracujících, 1989*).

Dalším milníkem v přístupu k sociální politice byla *Maastrichtská smlouva* z roku 1992 (*Treaty of Maastricht on European Union, 1992*), do které se však díky odporu Velké Británie zatím nepodařilo začlenit kapitolu o sociální politice. Vyřešilo se to sociálním protokolem a byla uzavřena Úmluva o sociální politice. Vznikl tak duální právní rámec, který zanikl až v roce 1997, kdy v rámci *Amsterodamské smlouvy* (*European Union Treaty of Amsterdam Amending the Treaty on European Union, 1997*) Velká Británie podepsala Úmluvu o sociální politice, která pak byla začleněna přímo do Smlouvy o založení EU. Tím byl vytvořen právní rámec pro zajištění rovných příležitostí a rovného zacházení v zaměstnání i pro boj proti sociální izolaci. Smluvně tak byl také zakotven odkaz na základní sociální práva a cíle sociální politiky získaly novou dimenzi. (*Treaty of Maastricht on European Union, 1992, European Union Treaty of Amsterdam Amending the Treaty on European Union, 1997*).

V roce 1993 byla publikována *Zelená kniha* o evropské sociální politice (*Green Paper, 1993*), jejímž cílem bylo analyzovat sociální společnost. Na základě této analýzy pak byla o rok později publikována *Bílá kniha* o evropské sociální politice (*A White Paper, 1994*), která byla založena na konstatování, že hospodářský pokrok musí být v souladu s pokrokem sociálním a že při budování Evropy je třeba se zaměřit na

konkurenceschopnost i solidaritu. Evropa musí nutně přejít na efektivní, o kvalitu se opírající ekonomiku, s vysokou mírou investic do nových technologií. Ústředním zdrojem musí být vzdělané, vysoce motivované a adaptabilní pracovně činné obyvatelstvo (*Green Paper, 1993, A White Paper, 1994*).

Pokračováním v trendu vyhlášeném Bílou knihou o evropské sociální politice je *Lisabonská strategie (Lisabonská strategie, 2000)*, která byla přijata na zasedání Evropské rady v Lisabonu v roce 2000 a na následujícím zasedání Rady ve stejném roce v Nice rozpracována do Evropského sociálního programu. Jedním z ústředních témat modernizace evropského sociálního modelu představoval boj proti chudobě a sociálnímu vyloučení, EU si vytyčila tyto základní úkoly:

- vytvoření a rozvoj tzv. začleňujícího trhu práce a podpora zaměstnanosti, tzn. pracovní místa dostupná i pro osoby s nižší pracovní kapacitou, a to za všech podmínek a v kterémkoli okamžiku
- garance minimálního příjmu a prostředků pro udržení kvality důstojného života
- odstranění znevýhodnění v přístupu ke vzdělání, což představuje vzdělávací systém vyhovující i dětem z ohrožených skupin obyvatel, prevence předčasného opouštění školy, rozvoj celoživotního vzdělávání
- zabezpečení bydlení pro všechny – přiměřené a kvalitní bydlení jako základní potřeba a právo, prevence a řešení problematiky bezdomovců
- záruka rovného přístupu ke službám vysoké kvality, tzn. ke zdravotnictví, dopravě, sociální péči, kultuře, rekreaci a právním službám
- lepší poskytování služeb ve smyslu integrace poskytovatelů veřejných i soukromých služeb na národní, regionální i místní úrovni
- obnova znevýhodněných oblastí

Z těchto úkolů vyplynuly čtyři hlavní společné cíle, které se členské země zavázaly plnit při snižování chudoby a prevenci sociálního vyloučení. Jedním z nástrojů ke splnění těchto cílů se stala tzv. Otevřená koordinační metoda, která spočívá ve společném postupu v politice zaměstnanosti, politice sociální ochrany a sociálního začleňování a v oblasti zdravotní a dlouhodobé péče.

Cíle sociální politiky:

- usnadnění účasti v zaměstnání a přístup ke zdrojům, právům, zboží a službám všem lidem
- prevence rizika sociálního vyloučení
- pomoc nejvíce ohroženým skupinám obyvatel
- mobilizace všech stran účastnících se boje proti chudobě a sociálnímu vyloučení.

(Lisabonská strategie, 2000)

3.3 Národní dokumenty

Celosvětový trend směřující k podpoře seniorské populace nezůstává bez odezvy v České republice. V roce 2006 byla zřízena usnesením vlády Rada vlády pro seniory a stárnutí populace. Rada je stálým poradním orgánem vlády pro otázky týkající se seniorů a stárnutí populace.

Hlavním úkolem Rady: „...je vytvořit důstojné podmínky pro seniory, pro jejich spokojené a aktivní stáří a jejich zapojení do ekonomického života společnosti, s ohledem na demografický vývoj“ (Rada vlády pro seniory a stárnutí populace, 2006).

Poslední zasedání Rady se konalo v červnu 2010. Aktivita Rady není taková, jak by si sama představovala. Na řadu činností je třeba mít finanční prostředky, Rada však žádné vlastní nemá. Prostředky na plnění úkolů Národního programu přípravy na stárnutí by proto mělo být alokováno v rozpočtech jednotlivých rezortů (Záznamy ze zasedání rady, 2010).

Ministerstvo práce a sociálních věcí vypracovalo na základě mezinárodních dokumentů a doporučení, zejména OSN, *Národní program přípravy na stárnutí*. Program byl vytvořen nejprve na období od roku 2003 do roku 2007, na ten navázal Národní program přípravy na stárnutí na období let 2008 až 2012, který vláda přijala usnesením 9. ledna 2008 (Rada vlády pro seniory a stárnutí populace, 2006).

Domnívám se, že *Národní program přípravy na stárnutí* je velmi důležitý dokument, ve kterém jsou zakotveny základní pravidla chování společnosti k seniorům. Je sice škoda, že protidiskriminační a vstřícné přístupy k seniorům se musí institucionalizovat, že to není automatická součást hodnotového a kulturního základu naší společnosti, ale taková je realita. Kultem dnešní postmoderní přetechnizované společnosti je mládí a co největší výkonnost. Na tradiční hodnoty jako je rodina, pomoc druhým, nemocným, handicapovaným či starým, se někdy zapomíná.

Program vyzdvihuje důležitost mezigeneračních vztahů, soudržnosti a jejich podporu. Upozorňuje na převahu žen senierek a zohlednění jejich potřeb a specifík, zdůrazňuje potřebu důstojnosti pro seniory, dosažitelnost zdravotní a sociální péče i duchovní rozměr života seniorů. Neméně důležité je dostatečné hmotné zabezpečení seniorů a prostředí, ve kterém žijí. Zdůrazňuje důležitost participace seniorů v různých aktivitách a z toho plynoucí pocit uznání a užitečnosti.

V Programu se rovněž zdůrazňuje ohromný význam vzdělávání, zájmových a volnočasových aktivit pro psychosociální spokojenost seniorů. Vzdělávání zvyšuje adaptabilitu, přispívá ke zvládnání dynamických změn v postmoderní společnosti, která je společností informačních a komunikačních technologií. Je nezbytně nutné zajistit rovný přístup k těmto technologiím a jejich využívání.

Nejzásadnějšími otázkami Programu při přípravě společnosti na stárnutí je vytváření věkově inkluzivní společnosti, boj proti ageistickým stereotypům ve společnosti. Poukazuje na potenciál, přínos a roli starších lidí v rodině, ekonomice a celé společnosti. Zdůrazňuje nutnost podpory zvýšení zaměstnanosti starších osob a podpory rodiny. Zaměřuje se na zlepšování funkčního zdraví seniorů, ochranu seniorů v rizikových situacích, zvyšování povědomí lidí o stárnutí a stáří (*Národní program, 2008*).

4 Vzdělávání seniorů

Vzdělávání seniorů je významný celospolečenský fenomén rozvinutých zemí, který vyplynul ze socioekonomické situace západního světa. Evropské demokracie vyrůstající z humanismu, křesťanského milosrdenství a židovské morálky chrání znevýhodněné skupiny obyvatel a snaží se je integrovat do hlavního a rozhodujícího proudu společnosti. Sociální a vzdělávací politika EU či jiných světových organizací ukotvuje základní práva občanů. Mezi ně patří právo a rovný přístup ke vzdělání. Postmoderní a globalizovaná společnost je stále v pohybu a člověk se musí na nové situace adaptovat a stále se učit, aby byl schopen pracovat a v tomto světě se orientovat. Musí se vlastně učit po celý život, od kolébky do smrti. Žijeme ve stále se učící společnosti.

V 90. letech minulého století se rozvinuté země vrací ke konceptu celoživotního vzdělávání, které má již jiný rozměr a nazývá se celoživotní učení (Šerák, 2009). Na půdě mezinárodních organizací vzniká celá řada dokumentů, které obsahují koncept, základní pilíře a východiska celoživotního učení.

Stěžejními dokumenty, vydanými Evropskou komisí, jsou *Memorandum o celoživotním učení (A Memorandum on Lifelong Learning, 2000)* a dokument *Učiňme realitou Evropu celoživotního učení (Making a European Area of Lifelong Learning a Reality, 2001)*

V nich je postupně formulována skupina cílů, ke kterým by celoživotní učení mělo vést, tzn. k zaměstnatelnosti, aktivnímu občanství, sociální inkluzi a osobnímu naplnění.

Memorandum předkládá k diskusi tyto body:

- nové základní dovednosti dosažitelné pro všechny
- více investic do lidských zdrojů
- rozvoj efektivních metod vyučování a učení
- oceňování učení (zlepšení způsobu pojmání a hodnocení účasti na učení a jeho výsledků, zejména u neformálního a informálního učení
- snadný přístup ke kvalitním informacím a poradenství, které se týkají vzdělávacích možností v průběhu celého života

-
- přiblížení učení domovu, tzn. poskytovat příležitosti k celoživotnímu učení co nejbliže k učícím se osobám

(*A Memorandum on Lifelong Learning, 2000*).

Koncept, cíle a rozvoj celoživotního učení se objevuje také v dokumentech ČR. V roce 2007 byl zveřejněn dokument *Strategie celoživotního učení ČR*. *Strategie* vymezuje celoživotní učení jako „...zásadní koncepční změnu pojetí vzdělávání, jeho organizačního principu, kdy všechny možnosti učení – ať už v tradičních vzdělávacích institucích v rámci vzdělávacího systému či mimo ně – jsou chápány jako jediný propojený celek, který dovoluje rozmanité a četné přechody mezi vzděláváním a zaměstnáním a který umožňuje získávat stejné kvalifikace a kompetence různými cestami a kdykoli během života. Formální vzdělávací systém vytváří pro toto pojetí celoživotního učení nezbytné základy, tvoří však jen jednu jeho část. Každému člověku by měly být poskytovány možnosti vzdělávat se v různých stadiích svého života v souladu se svými možnostmi, potřebami a zájmy. Celoživotní učení chápe veškeré učení jako nepřerušenu kontinuitu „od kolébky do zralého věku“ (*Strategie, 2007*).

Součástí celoživotního učení je seniorské vzdělávání, které z obsahového hlediska rozdělujeme na dvě hlavní oblasti zájmu. Hovoříme o zájmovém vzdělávání (tj. výuka cizích jazyků, informatiky, historie, dějin umění, psychologie, zdraví, zdravé výživy a zdravého životního stylu). Další oblastí je vzdělávání profesní.

Podle Šeráka (2009) má edukace seniorů mnoho společného se zájmovým vzděláváním, zároveň se ale odlišuje, jelikož je výhradně určeno pro jedince postproduktivního věku. Čistě zájmový charakter se bude postupně měnit v souvislosti s rostoucím počtem seniorů a očekávanou důchodovou reformou. Senioři budou stále častěji využívat profesních vzdělávacích možností, např. rekvalifikací, aby si udrželi zaměstnání.

V současnosti se vzdělávání seniorů děje na různých úrovních, různými metodami a v různých institucích. Vzdělávání seniorů má specifické funkce, cíle a metody.

4.1 Vzdělávání seniorů v dokumentech

Vzdělávání seniorů se přikládá velký význam. Dokument *Národní program stárnutí* (2008) zdůrazňuje společenskou důležitost vzdělávacích, zájmových a volnočasových aktivit seniorů. Vzdělávání zvyšuje adaptabilitu a přispívá ke zvládnutí sociálních a společenských změn a informačních a komunikačních technologií. Vzdělávání má rovněž pozitivní vliv na zdraví a zabraňuje sociálnímu vyloučení.

Bakalářská práce je zaměřena na vysokoškolské seniorské vzdělávání. Dokument *Strategie* (2007) se o něm zmiňuje v analytické části, v Identifikaci problémů v oblasti terciárního vzdělávání, v kapitole Nabídka studijních programů. V této kapitole se píše, že vysoké školy také poskytují nabídku kurzů a programů celoživotního vzdělávání, které jsou určeny široké veřejnosti jako zájmové studium, např. zájmové kurzy, univerzita třetího věku, ale i odborné veřejnosti pro doplnění či aktualizaci předchozího odborného vzdělání. Ve *Strategii* se píše „...bohaté aktivity s velmi dobrou kvalitou vykazují téměř všechny veřejné vysoké školy v oblasti vzdělávání seniorů. Tzv. univerzity třetího věku jsou dnes již považovány za tradiční činnost vysoké školy a je o ně velký zájem ze strany seniorů. Také akademičtí pracovníci projevují většinou pozitivní vztah k této vzdělávací činnosti. Velký zájem o účast na vzdělávacích aktivitách univerzity třetího věku, a jejich vysoký standard, je do značné míry ovlivněn také nemalou finanční podporou státu. Podpora vzdělávání starších osob má svůj význam i z hlediska jejich uplatnění na trhu práce. Stárnutí populace bude mít postupně za následek zapojení starších osob do pracovního procesu, respektive pozdější odchod do důchodu. Je zřejmé, že jejich efektivní uplatnění na trhu práce bude také vyžadovat rozšíření a diverzifikaci nabídky dalšího vzdělávání poskytovaného vzdělávacími institucemi terciárního sektoru. V současné době však převládá vzdělávání seniorů, které má spíše zájmový nebo občanský charakter, bez vlivu na jejich pracovní uplatnění“.

Dalším dokumentem, který se týká výhradně U3V, je *Dlouhodobý záměr seniorského vzdělávání na období 2008 až 2015*. Tento dokument zpracovala AU3V, která v tomto dokumentu vytyčila cíle a perspektivy zájmového vysokoškolského vzdělávání seniorů. Tento dokument vychází z vyhodnocení vzdělávacích programů,

mezinárodních kontaktů, projektových aktivit a dalších činností na VŠ, které jsou sdružené v AU3V ČR. Program zahrnuje problematiku rozvoje U3V v těchto oblastech:

- v oblasti vzdělávacích programů a jejich strukturovanosti do oborů a předmětů
- v posílení aktivizujících prvků v metodách výuky
- v legislativě, v nutnosti systematizace a zkvalitnění organizace programů na jednotlivých školách, ve financování
- v publicitě a propagaci, cílem je vytvoření všeobecného povědomí veřejnosti o aktivitách U3V
- ve vzájemné spolupráce mezi U3V navzájem a AU3V
(*Dlouhodobý záměr, 2008*).

4.2 Gerontopedagogika, gerontagogika, geragogika

Vzděláváním seniorů se zabývá samostatná věda, která se neustále obsahově a terminologicky vyvíjí. Čornaničová, Petřková (2004, s. 18) popisují situaci takto: „...někteří odborníci, jako např. E. Livečka ji nazývají gerontopedagogikou, slovenští odborníci např. Š. Švec, R. Čornaničová používají termín geragogika, současně ale uznávají terminologickou neustálenost názvu disciplíny zkoumající edukaci seniorů. Česká andragogická škola (např. M. Beneš, A. Petřková) preferují termín gerontagogika“.

Podle Palána (2003) je problematika vzdělávání a péče o seniory součástí andragogiky a nazývá se geragogika. Uvádí neustálenost tohoto pojmu a připouští synonyma gerontogogika či gerontopedagogika

Podle Vališové a Kasíkové (2011), které dělí pedagogické disciplíny podle různých kritérií, patří gerontopedagogika do skupiny aplikovaných pedagogických disciplín. Je to samostatná disciplína vedle andragogiky, předškolní, primární, středoškolské či vysokoškolské pedagogiky (rozčlenění dle věkových stadií rozvoje lidské osobnosti).

Podle Vetešky a Tureckiové (2008) je gerontagogika subdisciplína andragogiky.

Mühlpachr (2009, s. 11) hovoří o gerontopedagogice. Gerontopedagogika v užším slova smyslu je: „... pedagogická disciplína zabývající se výchovou a vzděláváním seniorů. Jedná se o vzdělávání ve stáří a ke stáří“. Gerontopedagogika je podle něj součástí andragogiky. Vymezuje také gerontopedagogiku v širším slova smyslu: „...jako teoreticko empirickou disciplínu zabezpečující komplexní péči, pomoc a podporu seniorům při uspokojování jejich potřeb (mezi něž patří i ony vzdělávací potřeby) v nemedicínské dimenzi...“ (Mühlpachr, 2009, s. 11).

Čornaničová (2007) člení gerontagogiku na vlastní seniorskou edukaci, na preseniorskou edukaci – přípravu na stáří a na proseniorskou edukaci jako podporu mezigeneračního porozumění.

4.3 Funkce vzdělávání seniorů

Senioři jsou velmi heterogenní skupina. Liší se věkem, zdravotním stavem, životní úrovní, vzděláním, získaným socioprofesionálním statutem, sociálními podmínkami, ve kterých žijí, rodinnou situací, životními zkušenostmi, životem ve městě či na venkově apod. Mühlpachr (2009, s. 125) konstatuje, že „...i ve starším věku je nejdůležitějším kritériem kvality života různorodost potřeb a možnost jejich uspokojování, ať už jde o potřeby fyziologické, psychické nebo sociální“.

Velký vliv na vzdělávání dospělých a tedy i seniorů má motivace, která ovlivňuje rozhodnutí začít studovat. Zajímavý je průzkum frekventantů U3V v Bratislavě na Univerzitě Komenského, který se zaměřil na průzkum motivačních pohnutek ke studiu u 414 studentů. Senioři si mohli vybrat ze 7 nabízených motivačních možností.

Tabulka 6 Motivační pohnutky ke studiu na U3V

Motivační kategorie	Počet posluchačů
Zájem rozšířit si vědomosti v cizím oboru	265
Potřeba kvalitně využívat volný čas	187
Touha studovat vysokou školu	119
Potřeba společenského kontaktu	114
Potřeba rozšíření vědomostí potřebných k povolání	86
Zájem rozšíření vědomostí ve vlastním oboru	71
Snaha vyrovnat se okolí	19

Zdroj: HRAPKOVÁ, Nadežda. Štúdium na univerzitách tretieho veku : podpora kvality života. In CDVUK.SK. *Centrum ďalšieho vzdelávania Univerzity Komenského* [online]. Bratislava : CDVUK.SK, 2006-2010 [cit. 2011-01-07]. Dostupné z WWW: <http://www.cdvuk.sk/blade/index.php?c=959&studium_na_utv_podpora_kvality_zivot_a>.

Motivační pohnutky seniorů ke studiu na U3V zadávané při průzkumu v Tabulce 6 je možno doplnit o motivační kategorii kompenzační, snahu seniora absolvovat studium, ke kterému z různých důvodů během života nedošlo, či snaha věnovat se oboru, na který dříve nebyl čas. Motivací ke studiu bývá často také touha po věděni a radost z čerpání nových vědomostí a dovedností, což přináší osobní upokojení a posílení sebevědomí.

Tabulka 7 Osobní pocity posluchačů

Pocity	Počet posluchačů	%
Cítí se lepší a mladší	148	36
Jsou optimističtější naladění	116	28
Cítí se zdravější	46	11,5
Méně je trápí rodinné problémy	28	7
Méně se zaobírají svými zdravotními problémy	26	6,5
Změny nepocítují	22	5,5
Nepocítují sociální problémy	16	4
Snaží se získat sebevědomí	4	1
Jsou pesimisticky naladění	2	0,5

Zdroj: HRAPKOVÁ, Nadežda. Štúdium na univerzitách tretieho veku : podpora kvality života. In CDVUK.SK. *Centrum ďalšieho vzdelávania Univerzity Komenského* [online]. Bratislava : CDVUK.SK, 2006-2010 [cit. 2011-01-07]. Dostupné z WWW: <http://www.cdvuk.sk/blade/index.php?c=959&studium_na_utv_podpora_kvality_zivot_a>.

Tabulka 7 vyjadruje osobní pocity seniorů na otázku, jak se cítí, od té doby, co studují U3V. Posluchači volili různé odpovědi, které jsou procentuálně i početně zobrazeny v tabulce. Tento průzkum potvrzuje teorie o aktivním stáří. Aktivní senioři, kteří se vzdělávají, jsou zdravější, cítí se psychicky lépe, jsou optimističtější, méně se zaobírají rodinnými či svými zdravotními problémy.

Livečka (In Mühlpachr, 2009, s. 138) popisuje následující funkce vzdělávání v postproduktivním věku: „preventivní, anticipační, rehabilitační a posilovací“. Čornaničová (1996, s. 63) přidává ještě funkci: „adaptační“ a dále potom „komunikační, kompenzační, aktivizační, relaxační“. Preventivní funkce pozitivně ovlivňuje stárnutí,

vzdělává-li se starší člověk s určitým předstihem. Anticipační funkce přispívá k připravenosti na budoucí změny, zvláště ty, které souvisí s odchodem do důchodu. Rehabilitační funkce udržuje v dobré kondici fyzické a duševní síly seniora. Posilovací funkce dle Livečky (In Mühlpachr, 2009, s. 138) „... přispívá k rozvoji zájmů, potřeb a schopností lidí v postproduktivním věku, k podpoře jejich aktivity, ke kultivaci jejich zájmů a potřeb“. Adaptační funkce přispívá k přizpůsobování se na změnu způsobenou odchodem do důchodu a na přizpůsobování se prostředí, ve kterém seniori žijí, a které se mění. Komunikační funkce nahrazuje sociální kontakty, o které senior přišel odchodem do důchodu. Velký význam má kompenzační funkce vzdělávání. Studium, zejména na U3V, kompenzuje nemožnost dřívějšího studia během života. Často je důvodem pocitů seberealizace, sebenaplnění a sebeuspokojení seniora.

4.4 Specifika vzdělávání seniorů

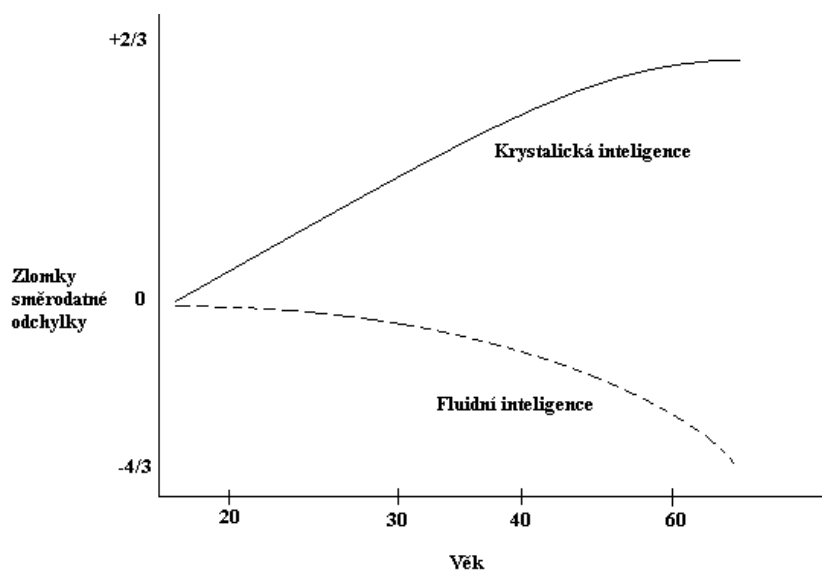
Fyzické a psychické změny způsobené stárnutím a stářím se promítají do metod, obsahů a forem vzdělávání seniorů.

K úspěšnému učení je třeba zachování určité úrovně kognitivních funkcí. Je zřejmé, že se ve stáří tyto funkce kvalitativně mění, např. zhoršováním smyslového vnímání, zejména zraku a sluchu.

4.4.1 Změny kognitivních funkcí seniorů

Důležitým předpokladem pro úspěšné učení je určitá úroveň inteligence. Teorií, co je inteligence a jak ji měřit, je mnoho (Svoboda, 1999).

Graf 2 Závislost fluidní a krystalické inteligence na věku (podle Horna a Donaldsona, cit. Řičanem)

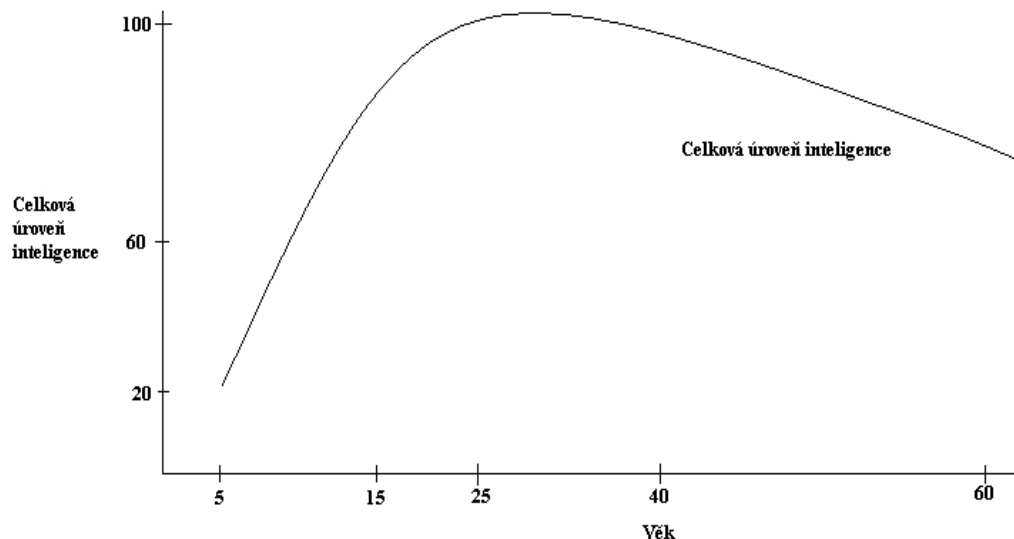
Zdroj: Svoboda (1999, s. 64)

R. B. Cattell zavedl pojmy fluidní a krystalické inteligence. Fluidní inteligence je vrozená a je relativně stálou charakteristikou jedince. Krystalická inteligence je závislá na úrovni vzdělání a získaných zkušenostech, projevuje se v úrovni myšlení, které je osvojováno v kulturním prostředí, má těsnější vztah k paměti a k naučeným způsobům logického usuzování (Svoboda, 1999). Graf 2 ukazuje postupné snižování fluidní inteligence věkem, a naopak stoupající či posléze spíše stagnující krystalickou inteligenci, která je odrazem předchozího aktivního života seniora. Pokles určité složky inteligence je nahrazován růstem jiné. Nelze tedy paušalizovat a konstatovat, že inteligence seniora klesá. Různé kognitivní schopnosti se mění s věkem rozdílně, hloubka a časnost změn je odvislá od mnoha vlivů působících na seniora po celý život.

Jakým způsobem a o kolik se snižuje ve stáří inteligence, je velmi těžké postihnout či změřit. Při hodnocení jednodimenzionálního testu Ravenovy progresivní matice, se dosažený skóre u starších jedinců převádí na základě tabulek na deviační intelligenční kvocient. Na výsledku v Ravenově testu se podílí rovněž vnímání, které se s věkem zhoršuje, toto zhoršování se koriguje hodnotami v tabulce. Zkušenosti přinášejí pochybnost o adekvátnosti hodnot, které jsou vyrovnávacím věkovým činitelem. Zdá se,

že osoby vyššího věku jsou tabulkovou korekcí nadhodnocovány. Tento poznatek může znamenat, že se měřené schopnosti u starších jedinců tolik nezhoršují.

Graf 3 Závislost celkové úrovně inteligence na věku (inteligence je považována za kompaktní celek)

Zdroj: Svoboda (1999, s. 64)

Test Wechsler-Bellevue (verze WAIS), je konstruován pro osoby ve věku 16-75 let. Wechsler počítá s fyziologickými změnami celkové úrovně inteligence, která nejprve narůstá, vrcholí mezi 20-25 a potom pomalu plynule klesá, viz Graf 3 (Svoboda, 1999).

Langmeier (2006) udává snížení schopnosti koncentrace, výbavnosti, zapamatování nových informací, zhoršování paměti, zejména té krátkodobé (Langmeier, Krejčířová, 2006).

Jarošová (2006) popisuje zhoršování fatické (řečové) funkce, dochází k poklesu schopnosti cokoli pojmenovat či porozumět řeči.

Říčan (1989) udává, že sociální inteligence i schopnost morálního usuzování zůstávají až do vysokého věku zachovány.

Mužík (2004) se zmiňuje o částečně sestupné tendenci sensorických a tělesných funkcí vlivem stárnutí. Klesá rychlost vnímání, snižuje se rychlost úkonů, prodlužuje se reakční doba, zvyšuje se unavitelnost organismu.

Hartl (in Šerák, 2009) vymezuje vztah mezi věkem a vybranými schopnostmi. Uvádí schopnosti, jejichž kvalita s věkem klesá, jako motorická rychlost, senzomotorická koordinace, analogické usuzování. K velkému poklesu dochází u výbavnosti nových informací, učení se symbolům či vstřípivosti čísel.

Šerák (2009) zdůrazňuje, že pravidelné trénování mozku udržuje jeho činnost ve výborné kondici a během stárnutí nedochází k výraznějšímu poklesu kognitivních či kreativních schopností.

Mezi seniory, tak jako mezi ostatními lidmi, existují velké rozdíly v kognitivních schopnostech a dovednostech, zájmech a potřebách. Tato skutečnost je odvislá od osobnostních charakteristik seniorů. Podle Beneše (2008) ji také ovlivňuje zdravotní stav, dosažené vzdělání, bydlení, finanční zajištění či úroveň sociální integrace. Opět docházíme k poznání, že senioři jsou heterogenní skupinou. Tento fakt je nutné akceptovat i při jejich výuce.

4.4.2 Specifika učení seniorů

Z charakteristiky specifčnosti dospělého člověka jako objektu výuky dle Mužíka (2004) můžeme vycházet i při popisu učícího se seniora. Dospělý člověk, který se stává objektem výuky, se setkává s novou situací. V životě seniora je tato novost navíc zesílena zásadní životní změnou, odchodem do důchodu. Na vzdělávání seniorů můžeme aplikovat i další aspekty, které udává Mužík (2004). Vymezuje nepříznivé a příznivé vlivy na průběh vyučování a učení dospělých. K nepříznivým vlivům řadí: odlišné názory dospělých, dosažené empiricky, které mohou způsobit neakceptaci učební látky, stereotypy v myšlení a jednání mají za následek odmítání učební látky. K příznivým vlivům patří dle Mužíka (2004): schopnost osvojovat si poznatky v relaci k jiným, snahu třídit informace a vytvářet soustavu poznatků.

Palán (2003) se věnuje specifikům vzdělávání seniorů, gerontodidaktice, kterou označuje jako speciální součást androdidaktiky. Palán (2003, s. 178) uvádí: „... že

specifika vzdělávání dospělých u seniorů krystalizují. Studující (senioři) chápou všechny nové informace z pozice svých životních zkušeností a začleňují si je do již vytvořeného poznatkového systému. V literatuře se v tomto smyslu hovoří o sítu selektivnosti myšlení nebo také o psychosociální předstruktuře“.

Popisuje zásady napomáhající efektivnosti vyučování seniorů, které se překrývají s didaktickými principy vzdělávání dospělých dle Mužíka (viz níže).

Zásady pro výuku seniorů:

- logické uspořádání učiva a jeho provázanost
- časté opakování a shrnutí základních myšlenek učiva
- přímé zapojování účastníků do vyučování, orientace na činnost, propojování učební látky s jejich aktuálními potřebami
- nutnost zpětné vazby – diskuse, dotazy
- motivace a posilování sebedůvěry seniorů

(Palán, 2003)

Dle Mužíka (2004) základní principy z obecné didaktiky s důrazem na specifika učení dospělých tedy i seniorů:

- princip názornosti, který je důležitý pro to „...aby si účastníci vytvářeli představy a pojmy na základě bezprostředního vnímání předmětů a jevů nebo jejich zobrazení“. Tento didaktický princip vede k dokonalejšímu osvojení a zapamatování učiva. V současné době se k tomuto účelu využívá informační a komunikační technologie.
- princip přiměřenosti je velmi důležitý didaktický princip ve vztahu k vyučování seniorů, Mužík (2004) charakterizuje onu přiměřenost jako požadavek „...aby obsah a rozsah učiva, jeho obtížnosti a způsob vyučování odpovídaly schopnostem a úrovni účastníků“. Přiměřená výuka motivuje účastníky a umožňuje jim prožívat uspokojení z učení. Ideální situace je, když lektor zná některé poznatky o účastnících jako např. úroveň vzdělání, úroveň vědomostí, sociální zázemí, socioekonomický status, věk apod., pak je možno při vyučování navazovat na úroveň jejich vědomostí, znalostí a zkušeností.

-
- princip soustavnosti, tento princip Mužik (2004) popisuje jako „...požadavek, aby bylo učivo podáváno v logickém uspořádání a aby vyučování vedlo k osvojování strukturovaných vědomostí a dovedností v ucelené soustavě“.

Dle Palána (2003) mají vliv na průběh vzdělávání seniorů tři faktory:

- prostředí
- osobnost vyučujícího
- kolektiv vzdělávaných

Při volbě prostředí je nutné zohlednit smyslové, fyzické a zdravotní změny seniorů. Důležitou roli hraje snadná dostupnost místa výuky, bezbariérový přístup, dobré osvětlení, dostatek místa na odložení pomůcek invalidních studentů, dobrá viditelnost a slyšitelnost audiovizuálních didaktických pomůcek, velká písmena, krátké odstavce, jednoduše a názorně strukturované informační materiály, dostatečně hlasitý výklad vyučujícího, přiměřená slovní zásoba, hlavně při používání odborné terminologie, zřetelná artikulace, vhodné tempo, finanční dostupnost, příhodná doba konání apod. (Hrapková, 2010).

Lektor seniorského vzdělávání je obvykle, na U3V bez výjimky, vysokoškolský učitel. Efektivnost vzdělávacího procesu výraznou měrou ovlivňuje osobnost pedagoga. Skupina vzdělávajících se seniorů je heterogenní a je na lektorovi, jak překlene často značné biopsychosociální rozdíly mezi jednotlivými posluchači. Úkolem učitele není pouhé předávání nových vědomostí. Pro seniory je také osobností, s kterou mohou konfrontovat svoje názory či životní zkušenosti. Leckdy studenti senioři vystupují v pozici rovnocenného partnera k lektorovi. Co se týká věku, někteří odborníci tvrdí, že vhodnější je starší učitel, který má psychosociálně těsnější vztah k cílové skupině a může pozitivně ovlivňovat průběh výuky seniorů.

Lektoři seniorů by měli mít nejenom odborné, ale i sociální kompetence. Stěžejní je komunikační kompetence. Je nezbytné umět seniorům aktivně naslouchat, dávat a přijímat zpětnou vazbu, umět klást otázky, zvládat jak verbální tak neverbální komunikaci

Za důležitou kompetenci se považuje kompetence kooperační, tzn. účelně spolupracovat se studenty seniory a umět pracovat se skupinovou dynamikou.

Klíčovou kompetencí lektora seniorů je schopnost vytvořit optimální učební klima, což vyžaduje dodržování dvou zásad. Za první, respektovat „vnitřní orientaci účastníků“, to znamená, že se lektor snaží poznat předpoklady studentů, zejména poznávací, motivační a emocionální. Za druhé, brát na vědomí úroveň kompetencí účastníků, podporovat jejich autonomii a přistupovat k nim jako k partnerům.

Nezbytné jsou také prezentační dovednosti a motivační a organizační schopnosti. Lektor seniorů by měl mít jak dostatek odborných znalostí, tak kladný vztah k starším lidem, schopnost empatie a trpělivost při jednání s nimi. Učení a vzdělávání ve starším věku se totiž neomezuje jen na předávání poznatků. Zejména u této věkové kategorie je velmi důležitá pomoc při hledání nových životních orientací, při překonávání nedůvěry ve vlastní schopnost učit se (Kryštof, Špatenková, 2010).

K výše uvedeným kompetencím bychom měli ještě přidat kompetenci didaktickou, kterou chápeme jako schopnost účinného didaktického chování při přípravě, realizaci a hodnocení výuky.

Sociální působení kolektivu je všeobecný jev, není to tedy specifikum seniorů. Ve vzdělávání seniorů, speciálně na U3V, je vliv akademického prostředí na úspěšnost vzdělávání prokázán. Palán (2003, s. 179) uvádí: „...že, ve vzdělávání seniorů je působení sociálního klimatu zvýrazněno, především proto, že individuální rozdíly vzdělávaných mohou vést jak k vytváření motivujícího prostředí, tak i pozitivní působení kolektivu narušit a je proto na organizátorech, aby se snažili, především u delších programů o vytváření homogenní skupiny“.

4.5 Význam vzdělávání seniorů

Lékařské výzkumy prokazují významný efekt vzdělávacích aktivit v pokročilém věku na posilování zdravotního stavu seniorů. Pasivita a vyvazování se ze společenských aktivit zvyšuje riziko chronických zdravotních problémů. Vzdělávání je tak prvek, který posiluje zprostředkovaně zdravotní stav seniorů a přispívá k naplňování konceptu aktivního stárnutí. Šerák (2009, s. 189) píše, že „...hlavním cílem edukačních aktivit seniorů je udržení tělesných a intelektuálních sil, významnou roli hraje i snaha o zajištění kvalitnějšího a důstojnějšího života. Podpora relevantní nabídky vzdělávání

pro seniory by měla být integrální součástí přístupu vyspělé společnosti, od níž očekáváme, že svým členům zajistí bezpečné a důstojné stárnutí a umožní jim plnoprávně se zapojit do všech občanských aktivit“

Vzdělávání uspokojuje seniorům potřebu sociálních kontaktů, kompenzuje případné deficity (informační technologie, péče o zdraví), přispívá k seberealizaci a osobnímu naplnění ze získávání nových znalostí a dovedností.

Individuální význam vzdělávání seniorů je úzce provázán s jeho společenským dopadem. Ve společnosti, která podporuje aktivní stáří, se méně vyskytují různé negativní společenské jevy. Je snadnější vést mezigenerační dialog, který je důležitý pro sociální smír ve společnosti. Aktivní, vzdělávající se senioři jsou často zaměstnaní a mají větší šanci být zaměstnatelní a tedy bohatší, zdravější, soběstačnější a prospěšnější pro společnost. Lépe se integrují do společnosti, nedochází k jejich sociální exkluzi.

4.6 Výběr některých institucí vzdělávajících seniory

Náplň svého postproduktivního života, a tedy i případné vzdělávání, si představuje každý senior jinak. Instituce, kde mohou senioři uspokojit své vzdělávací potřeby, jsou např. Lidové univerzity, Akademie třetího věku, Kluby aktivního stáří a další různé seniorské spolky, Univerzity volného času či Univerzity třetího věku (Šerák, 2009, Mühlpachr, 2009).

Mühlpachr (2009) píše o Lidových univerzitách, které se osvědčily zejména ve skandinávských zemích a Německu. Specifikum tohoto vzdělávání seniorů je absolvování studijního programu spolu s mladými posluchači a tedy vzájemné ovlivňování a přibližování generací. Podobný způsob vzdělávání organizují v ČR Univerzity volného času. V ČR mají tradici a dobrou úroveň Akademie třetího věku a Kluby aktivního stáří či jiné seniorské spolky.

4.6.1 Akademie třetího věku

V rámci geriatrické a gerontologické společnosti ČLS JEP, která se od svého založení zaměřovala, mimo jiné, na konkrétní potřeby seniorů, byla založena na začátku 80. let 20. století sekce Univerzit a Akademií třetího věku. Za činnost těchto institucí

odpovídala MUDr. D. Tučková, ordinářka pro geriatrii v Praze a MUDr. Šipr, který působil v Přerově. V roce 1983 byla v Přerově založena první česká Akademie třetího věku, jejímž zřizovatelem se stalo Okresní kulturní středisko. Spoluorganizátorem Akademie se stal Český červený kříž, jehož prostřednictvím se organizované vzdělávání seniorů rychle rozšířilo a do tří let existovaly již téměř dvě desítky Akademií třetího věku (A3V) po celé republice (Haškovcová, 1989).

A3V jsou zakládány v místech, kde nejsou k dosažení kurzy U3V. Zakládání A3V neomezují žádná legislativní opatření či předpisy. A3V může být založena kdekoli a kýmoli (Šerák, 2009). Senioři si mohou vybrat z mnoha forem výuky či doprovodných programů, z přednášek, exkurzí, sportovních aktivit, zájmových kroužků. Často se jedná o krátkodobé akce na aktuální téma či akce dle zájmu. Absolvent obdrží potvrzení o účasti na kurzu, žádné zkoušky se neskládají, stačí dostatečná účast na kurzu. Učivo je méně náročné ve srovnání s U3V a často se přizpůsobuje místním potřebám. Kvalita nabízených kurzů je ovlivněna zřizovatelem, a tím se může stát kdokoli. Výsledkem je někdy kolísavá úroveň programů (Palán, 2002, Šerák, 2009, Mühlpachr, 2009).

4.6.2 Kluby třetího věku

Tímto názvem jsem označila kluby seniorů (kluby aktivního stáří, kluby dříve narozených, kluby důchodců, veselé seniory apod.), dobrovolná seskupení starších občanů, která vznikla s cílem společného a smysluplného trávení volného času. Kluby mohou mít různé odborné zaměření, jejich častou aktivitou jsou i jednorázové vzdělávací akce dle momentálně převažujícího zájmu, zaměřují se na rozvoj osobních zájmů členů. Typickým rysem těchto klubů je udržování trvalejších a neformálních vztahů mezi členy. Činnost těchto spolků je velmi pestrá, tyto kluby nabízejí exkurze, divadelní představení, koncerty, společenské hry, vycházky, sportovní akce, besedy, výlety apod. (Šerák, 2009, Palán, 2002).

4.6.3 Univerzity volného času

První byla založena v Praze v roce 1993. UVČ poskytuje systematické zájmové vzdělávání v různých oborech. UVČ může navštěvovat kdokoli, jediná podmínka je dosažení 18 let. Není třeba skládat přijímací zkoušky, znalosti se neověřují. Potvrzení o studiu účastníci nedostávají. Platí se kurzovné, které není příliš vysoké, takže možnost studovat na UVČ má každý. Při studiu se tu setkává více generací, nejčastějšími studenty jsou senioři, studenti a ženy na mateřské dovolené (Šerák, 2009).

5 Univerzity třetího věku

Univerzity třetího věku poskytují seniorům vzdělávání na vysokoškolské úrovni. Tento druh seniorského vzdělávání je velmi populární a kapacita jednotlivých programů U3V je stále naplněna.

Náplní této kapitoly bude historie U3V a současnost U3V. Budou popsány jednotlivé programy a vysoké školy, které je poskytují, se zaměřením na důležitost studia informačních technologií a možnost studia na virtuálních U3V.

Vzdělávání na U3V není profesní vzdělávání, ale zájmové. Zaměřuje se na osobnostní rozvoj, na seznámení starších občanů s vědeckými poznatky, na jejich snazší orientaci ve stále se měnícím světě a na jejich aktivizaci.

ČR jako součást východního bloku prožila dlouhá léta totality a nesvobody, mnoho nadaných mladých lidí nemohlo z politických důvodů studovat a museli se spokojit často s nekvalifikovanou prací. Mnozí, z takto postižených, využilo v devadesátých letech minulého století možnost studovat na U3V.

Dalším specifikem českých seniorů je poměrně nízká penze oproti seniorům v západní Evropě a tedy často nemožnost zakoupit systémy moderních technologií (osobní počítač s internetem). U3V se proto snaží umožnit seniorům přístup k těmto systémům. Většina vysokých škol seniorům umožňuje využívat počítačové učebny, ve kterých mohou k počítačům a internetu kdykoliv (Slípka, 2007).

5.1 Historie U3V ve světě

První Univerzita třetího věku vznikla v roce 1973 ve Francii na Univerzitě společenských věd v Toulouse. Založil ji profesor práva a společenských věd P. Vellase, s cílem vytvořit vzdělávací příležitosti pro stárnoucí a starou populaci a nabídnout takový program činností, které by odpovídaly podmínkám, potřebám a aspiracím, jež jsou této věkové skupině vlastní. Impulsem vzniku U3V ve Francii byla politická situace, univerzity začaly vznikat jako reakce na studentské bouře, hrozící válkou generací (Mühlpachr, 2009).

Dva základní modely U3V jsou francouzský a britský, ostatní jsou víceméně jejich kombinací, která zohledňuje podmínky a možnosti dané země. Jednotlivé formy U3V dnes můžeme nalézt v Evropě, Severní a Jižní Americe, Austrálii i v Asii.

Francouzský model je založen na vazbě programů na univerzitu a jasném rozdělení rolí pedagoga a studenta. V polovině 70. let 20. století se tento model rozšířil na další univerzity ve Francii, Belgii, Švýcarsku, Polsku, Itálii, Španělsku a i za oceánem.

Tvůrci britského modelu, poté co v roce 1981 U3V dorazila do Cambridge, přijali přístup, který nerozlišuje mezi tím, kdo je vzděláván a tím, kdo vzdělává. Účastníci U3V mohou být učiteli, stejně jako žáky, a kde je to možné, měli by se angažovat ve výzkumných aktivitách. Myšlenka svépomoci je založena na faktu, že také odborníci odcházejí do důchodu, čili není důvodů, proč by starší studenti měli být závislí na placených či neplacených vyučujících v produktivním věku. Svépomocný přístup byl úspěšně přijat v Británii, stejně jako v Austrálii či na Novém Zélandu (Sikorová, 2010).

Mezinárodní sdružení univerzit třetího věku AIUTA (Association Internationale des Universités du Troisième Age) bylo roku 1977 založeno v Toulouse s těmito cíli: podporovat zakládání a další růst U3V na celém světě, navazovat a udržovat kulturní a vědecké kontakty mezi členy, podporovat navazování styků v oblasti regionálních zájmů, koordinovat činnost mezi členy, zejména vzdělávání, studium, výzkum, poskytovat členům informační služby, spolupracovat s organizacemi, jejichž činnost se týká vyššího vzdělávání a životních podmínek starší generace (AU3V, 2007).

5.2 Historie U3V v ČR

Při vzniku prvních českých akademií a univerzit třetího věku posloužila jako bezprostřední příklad U3V ve Varšavě. Její zakladatelka prof. H. Szwarcová o svých zkušenostech opakovaně přednášela na konferencích a seminářích České gerontologické a geriatrické společnosti a umožnila, aby se čeští geriatři s polskými zkušenostmi seznámili bezprostředně. Sekce akademií a univerzit třetího věku při výboru České gerontologické a geriatrické společnosti připravila také směrnice, podle kterých se poté postupovalo prakticky v celé ČR (Šipr, 2010).

V roce 1986 vznikla první U3V při Lékařské fakultě Univerzity Palackého v Olomouci. Garantem však nebyla univerzita, ale Český červený kříž. Prvenství Univerzity Palackého je tedy zpochybněno ve prospěch U3V, která byla založena o rok později na Fakultě všeobecného lékařství UK v Praze. V zimním semestru školního roku 1987/1988 byla na 1. lékařské fakultě (tehdy Fakultě všeobecného lékařství) UK v Praze, zahájena výuka 369 posluchačů seniorského věku podle zvláštního programu. Senioři se tehdy stali mimořádnými posluchači Karlovy univerzity a začali psát historii U3V v ČR.

Vznik U3V byl spojen s Československým červeným křížem a Československou gerontologickou společností, v české medicíně se rozvíjela gerontologie a geriatrie, a tím zesilovalo pochopení pro potřebu psychicky aktivovat generaci důchodců (Pacovský, 2010).

Ústředním tématem prvních vzdělávacích programů pro seniory se stalo zdraví a jeho prevence. Cyklus přednášek prvního ročníku U3V na Karlově univerzitě se jmenoval Biologie člověka. Byl rozložen do dvou semestrů a sestaven tak, aby splňoval kritéria aktivizační i sociální a byl ideologicky přijatelný (Haškovcová, 1989).

První základní tříletý kurz U3V Masarykovy univerzity v Brně se uskutečnil v letech 1990 až 1993 a absolvovalo jej 111 posluchačů, v roce 1993 byl vytvořen z iniciativy bývalých studentů seniorů Klub absolventů U3V, v jehož rámci pak proběhl nástavbový kurz Praktické gerontologie.

V 90. letech 20. století a začátkem 21. století se staly U3V postupně součástí skoro všech veřejných vysokých škol v ČR.

Univerzita Jana Evangelisty Purkyně (UJEP) v Ústí nad Labem zahájila kurzy U3V v akademickém roce 1994/1995. Slezská univerzita (SLU) v Opavě realizuje U3V od roku 1995. Univerzita Tomáše Bati (UTB) ve Zlíně otevřela první ročník U3V v akademickém roce 2002/2003, rok po vzniku školy. Vysoká škola polytechnická (VŠPJ) v Jihlavě nabízí U3V od roku 2005.

Vznik U3V na vysokých školách si vynutilo založení zastřešující organizace. Vznikla Asociace univerzit třetího věku (AU3V). Asociace byla založena v roce 1993 z iniciativy několika dobrovolníků, kteří se na svých mateřských univerzitách zabývali vzděláváním seniorů.

Členy se podle stanov mohou stát instituce, zabývající se vzděláváním starších osob. Odborná úroveň nabízených učebních programů musí být garantovaná některou z univerzit či vysokých škol s akreditovaným studijním programem v daném oboru (bakalářským či magisterským).

Hlavní úkoly AU3V jsou zabezpečit vzájemnou informovanost svých členů, řešit důležité otázky související s provozem, rozvojem či financováním U3V. Postarat se o mezinárodní kontakty s vedoucími evropskými organizacemi, obzvláště s AIUTA (Association Internationale des Universités du Troisième Age) a s EFOS (European Federation of Older Students) a evropskou informační sítí pro U3V, vedenou univerzitou v Ulmu.

Asociace je rovněž partnerem pro jednání se subjekty ve státní a veřejné správě či poradce v oblasti metodiky a didaktiky seniorského vzdělávání. AU3V je neziskové sdružení zájemců o vzdělávání seniorů na univerzitní úrovni. V současné době má 31 aktivních členů. Místem sekretariátu je Centrum VUT v Brně (AU3V, 2007).

6 Současnost U3V v ČR

V současné době organizuje U3V 31 institucí, členů AU3V, z toho 20 českých veřejných vysokých škol.

Vzdělávání seniorů patří mezi prestižní úkoly moderních vysokých škol a vyspělé státy i vysoké školy si to uvědomují. Na udržení výuky a projekty nových programů U3V jsou potřeba kromě nadšení také finanční prostředky. K významnému zlepšení situace seniorského vzdělávání došlo v roce 2003, kdy MŠMT poskytlo univerzitám v rámci Rozvojových a transformačních projektů finanční prostředky na zavádění seniorského vzdělávání. Dalšími finančními prostředky jsou příspěvky posluchačů, dary regionálních sponzorů a finance z rozpočtů škol.

V následujících podkapitolách zmapuji 20 veřejných vysokých škol v ČR, které v rámci celoživotního vzdělávání organizují programy U3V. Zmapuji je z hlediska lokalizace v krajích, počtu, obsahu a forem seniorských programů. Zaměřím se na kurzy, které učí seniory zacházet s informačními technologiemi, na virtuální U3V a podmínky, které student senior musí před začátkem studia splňovat.

6.1 Podmínky pro studium na U3V

Studentem U3V se může stát starší občan, který pobírá starobní či invalidní důchod a překročil věk 50 až 55 let, věkovou hranici si určuje škola. Většina vysokých škol vyžaduje od svých budoucích studentů seniorů maturitní vysvědčení, potvrzení o důchodu či invalidním důchodu a poplatek, většinou symbolický, který se liší v jednotlivých školách za jednotlivé kurzy. Někdy je platba semestrální, někdy celoroční. Některé fakulty poskytují studium zdarma, např. Katolická teologická fakulta UK.

Příhlášky ke studiu přijímají studijní oddělení škol, přihlašovat se mohou studenti senioři rovněž přes internet, všechny školy mají webové stránky U3V, přes které je možno získat důležité informace a zapsat se do kurzů.

U3V jsou součástí programu celoživotního vzdělávání na VŠ. Bližší podmínky celoživotního vzdělávání stanoví vnitřní předpis VŠ. Zákon č. 111/1998 Sb., o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), v §

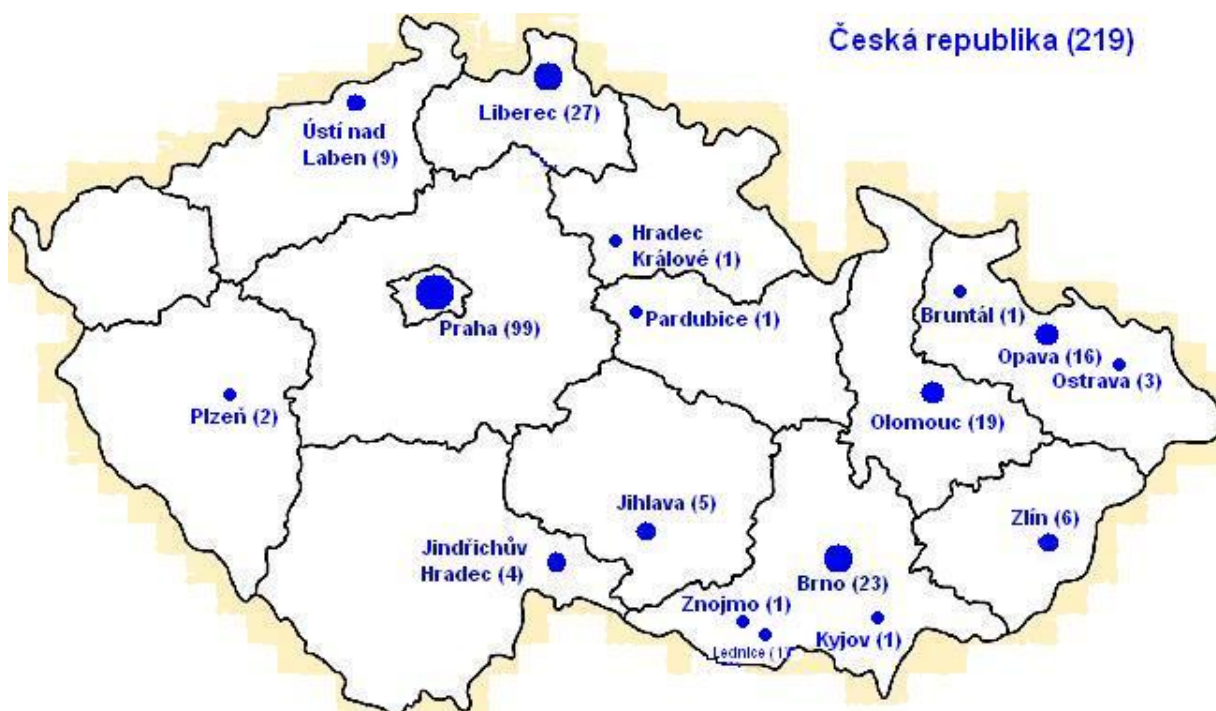
60 o Celoživotním vzdělávání, říká, že: „...účastníci celoživotního vzdělávání nejsou studenty podle tohoto zákona“. Studenti senioři mají tedy statut mimořádných studentů VŠ. Dostávají osvědčení o absolvovaném studiu. Podmínkou úspěšného absolvování programu U3V je 60% až 75% docházka a vypracování závěrečné práce na dané téma.

Účelem U3V je rozšíření poznatků v oboru zájmu, nejde zde tedy o možnost snadného absolvování vysoké školy bez náročných přijímacích zkoušek a několikaletého pravidelného plnění studijních povinností. Vzdělávacími programy nelze dosáhnout vysokoškolského diplomu, avšak podle novely vysokoškolského zákona z roku 2000 lze za určitých podmínek přejít z těchto programů do běžného vysokoškolského vzdělávání. Úspěšně absolvované předměty a získané kredity z U3V v takovém případě univerzita uzná a započítá do řádného studia.

6.2 Rozmístění U3V v jednotlivých krajích ČR

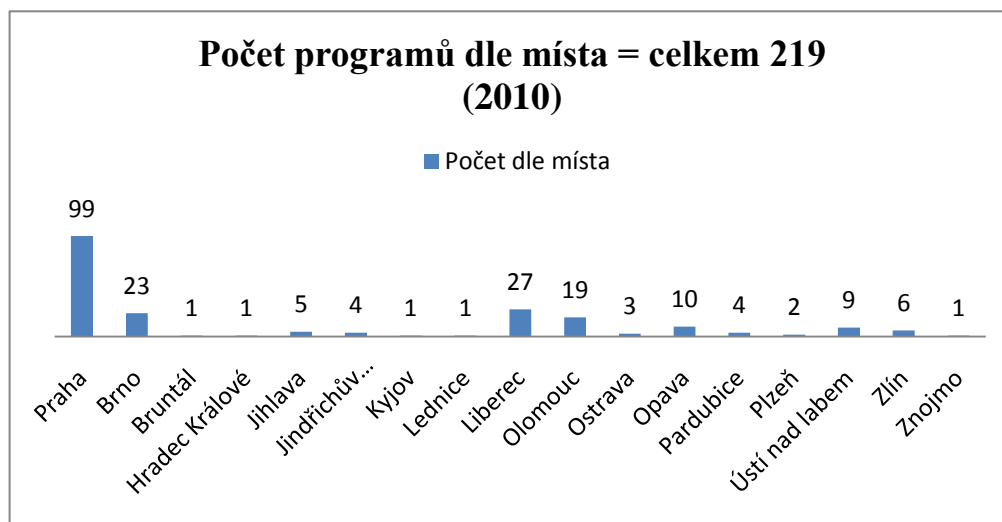
V roce 2010, v letním semestru, probíhaly programy U3V v 18 městech České republiky. Na Obrázku 1 a Grafu 4 vidíme lokaci jednotlivých programů a množství programů na jednotlivých veřejných vysokých školách v ČR. Z těchto dat vyplývá, že největší koncentrace univerzitních vzdělávacích programů pro seniory je v Praze, Brně, Liberci, Olomouci a Opavě.

Obrázek 1 Lokace univerzit třetího věku a počet programů na jednotlivých vysokých školách

Zdroj: *e-senior.cz* (2007) [online]. c2007-2008 [cit. 2010-09-10]. Dostupné z WWW: <www.e-senior.cz>.

Graf 4 Počet programů dle místa = celkem 219 (2010)

Zdroj: *e-senior.cz* (2007) [online]. c2007-2008 [cit. 2010-09-10]. Dostupné z WWW: <www.e-senior.cz>.

Podíváme-li se na umístění (Obrázek 1) a počet programů (Graf 4) v jednotlivých krajích, zjistíme, že Karlovarský kraj jako jediný v ČR, nemá na svém území žádnou veřejnou vysokou školu a tedy ani prezenční U3V.

Nejvíce programů je v Praze, 99, Pražané a Středočeši mají tedy na výběr velký počet různorodých programů U3V. Mohou studovat na Univerzitě Karlově (UK), Českém vysokém učení technickém (ČVUT), České zemědělské univerzitě (ČZU), Vysoké škole chemicko-technologické (VŠCHT) či Vysoké škole ekonomické (VŠE).

Širokou nabídku má také Jihomoravský kraj. Brněnské vysoké školy, Masarykova univerzita (MU), Mendelova zemědělská a lesnická univerzita (MZLU), Veterinární a farmaceutická univerzita (VFU) a Vysoké učení technické (VUT) v Brně nabízí 23 programů. Znojmo 1, Lednice 1 a Kyjov 1, dohromady 26 programů.

Liberecký kraj prostřednictvím Technické univerzity (TUL) poskytuje 27 programů U3V.

Moravskoslezský kraj je zastoupen třemi poskytovateli U3V a nabízí 20 programů. V Bruntálu jeden program, který garantuje Mendelova univerzita v Brně. Vysoká škola báňská (VŠB) v Ostravě nabízí 3 programy a Slezská univerzita (SLU) v Opavě 16 programů.

Olomoucký kraj nabízí 19 programů, které organizuje Univerzita Palackého (UPOL). V Ústeckém kraji si mohou senioři vybrat z 9 programů na Univerzitě J.E.Purkyně (UJEP). Zlínský kraj prostřednictvím Univerzity T. Bati (UTB) nabízí 6 programů. Kraj Vysočina na Vysoké škole polytechnické (VŠPJ) v Jihlavě poskytuje 5 programů. V Jihočeském kraji si senioři mohou v Jindřichově Hradci vybrat ze 4 programů, které organizuje VŠE v Praze. V Plzeňském kraji v Západočeské univerzitě (ZČU) je možnost studovat 2 programy. V Královéhradeckém (UHK) a Pardubickém kraji je možno studovat po jednom programu.

V ČR existují oblasti, ve kterých jsou studenti senioři znevýhodněni poměrně velkými vzdálenostmi do center s U3V. Senioři, pro které je vzdálenost nepřekonatelná či mají zdravotní potíže a chtějí studovat na U3V, mohou využít on-line studium přes internet, tzv. virtuální kurzy U3V (e-senior, 2007).

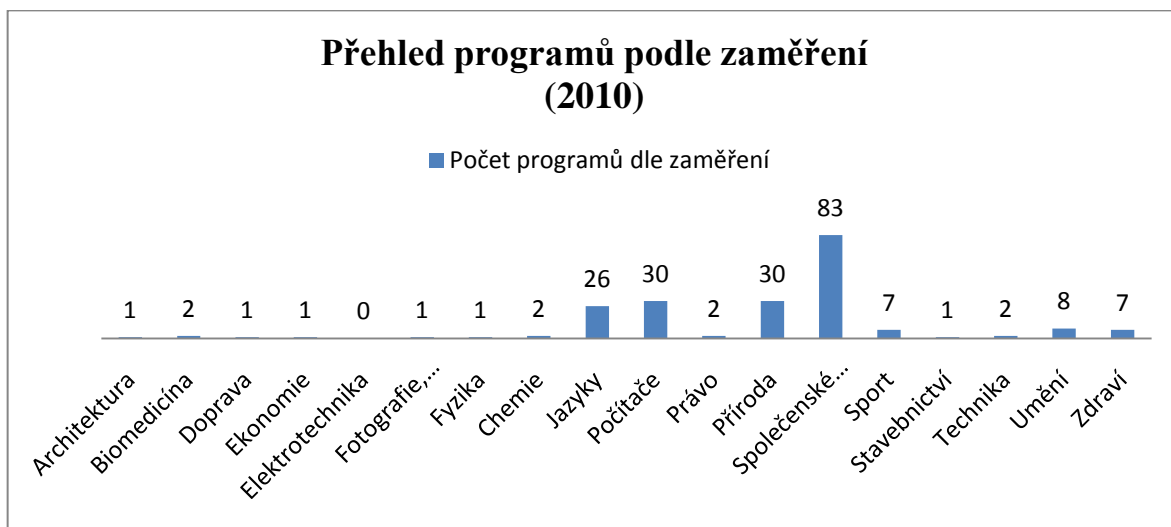
6.3 Programy jednotlivých U3V podle zaměření a organizátorů

Graf 5 ukazuje programy U3V podle zaměření. Vzdělávací programy nejsou totožné s akreditovanými vysokoškolskými studijními obory, ale mají charakter vybraných přednášek.

Zdaleka nejvíce programů se týká společenských a přírodních věd, počítačové gramotnosti, jazyků, umění a zdraví. Programů, týkajících se zdraví, které byly stěžejní v začátcích U3V, ubylo. O technické obsahy programů, jako je doprava, elektrotechnika či stavebnictví, není velký zájem, proto je jejich nabídka minimální.

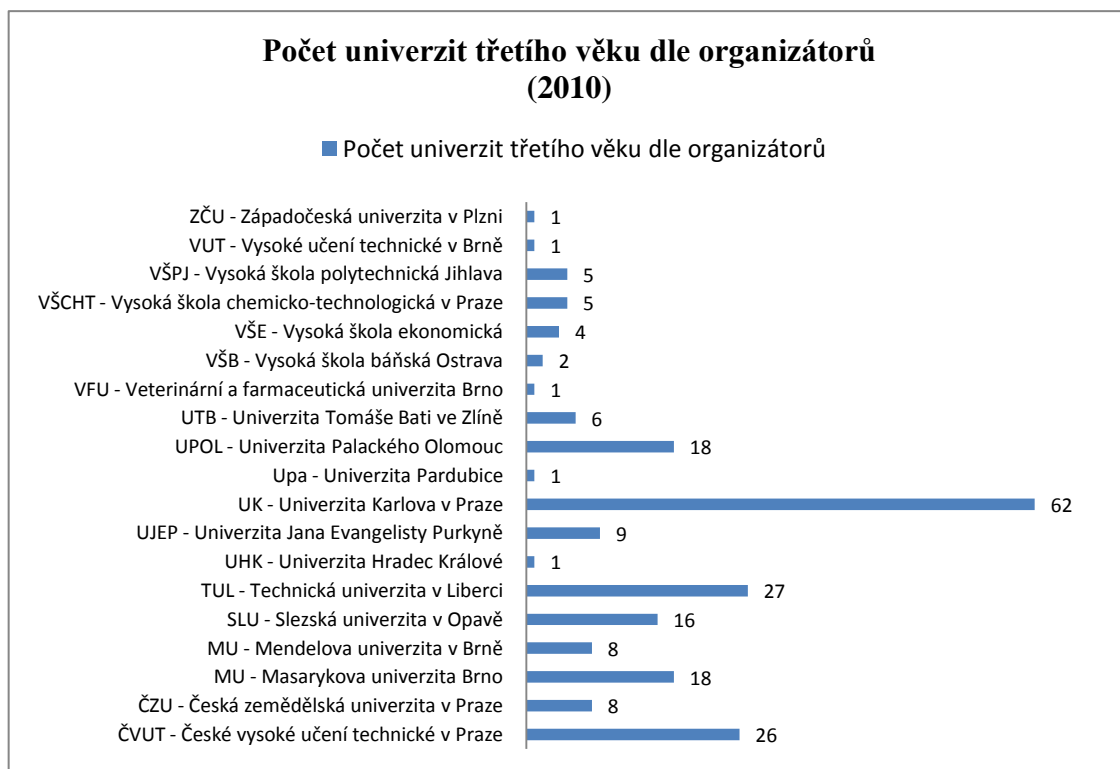
Obsah kurzů se většinou odvíjí od zaměření „mateřských“ vysokých škol a jejich fakult. Graf 6 popisuje počet programů, které konkrétní vysoké školy (organizátoři U3V) nabízí studentům seniorům.

Graf 5 Přehled programů podle zaměření (2010)

Zdroj: *e-senior.cz* (2007) [online]. c2007-2008 [cit. 2010-09-10]. Dostupné z WWW: <www.e-senior.cz>.

Graf 6 Počet univerzit třetího věku dle organizátorů (2010)

Zdroj: *e-senior.cz* (2007) [online]. c2007-2008 [cit. 2010-09-10]. Dostupné z WWW: <www.e-senior.cz>.

Nejvíce programů nabízí UK, TUL, ČVUT, MU, UPOL A SLU. Zde je uveden krátký přehled počtu nabízených programů na těchto vysokých školách v letním semestru 2010.

Nejvíce programů U3V pořádá UK v Praze, na jaře 2010 zde probíhalo 62 kurzů.

- na Přírodovědecké fakultě 16 programů, zaměřených na přírodní vědy
- Filozofická fakulta organizovala 14 programů zaměřených na společenské vědy
- Katolická teologická fakulta měla 6 kurzů
- Matematicko-fyzikální fakulta nabízela také 6 kurzů
- tři Lékařské fakulty se prezentovaly 4 programy se zdravotní tematikou
- Fakulta humanitních studií měla 9 kurzů společenských věd
- Fakulta sociálních věd organizovala 2 kurzy
- Pedagogická fakulta 1 kurz
- Husitská teologická fakulta 1 kurz
- Fakulta tělesné výchovy 1 kurz

TUL v Liberci je počtem organizovaných programů U3V druhá v pořadí.

- Hospodářská fakulta se zaměřuje na výuku jazyků
- Fakulta mechatroniky, informatiky a mezioborových studií vypisuje 3 programy zaměřené na informační technologie
- Fakulta přírodovědně-humanitní a pedagogická pořádá 10 programů většinou zaměřených na společenské vědy
- Fakulta textilní, Ústav zdravotnických studií a Fakulta umění a architektury pořádá po 1 programu

Na pomyslném třetím místě v počtu programů U3V je ČVUT v Praze, která se profiluje technicko-počítačovým směrem. ČVUT pořádala 26 programů.

- Fakulta strojní organizovala 2 programy, oba počítačové
- Fakulta elektrotechnická 11 programů, z nichž 7 bylo zaměřeno na počítačovou gramotnost
- Fakulta jaderná a fyzikálně inženýrská 2 programy

-
- Dopravní fakulta 1 program, s odlišnou tematikou, než bychom čekali na této fakultě (Dějiny umění)
 - Ústav technické a experimentální fyziky a Centrum informačních a poradenských služeb dohromady 4 programy, z toho 2 počítačové.
 - Fakulta stavební 1 technicky zaměřený program.

MU v Brně pořádala 18 programů U3V, v nabídce nejsou rozdiferencované na jednotlivé fakulty. Čtyři jazykové, čtyři týkající se společenských věd, ostatní počítačové, pohybově relaxační. Další rovněž užitečné pro praktický každodenní život, kurzy aktuálních právních otázek, či kurzy fotografie.

18 programů U3V organizovala také UP v Olomouci.

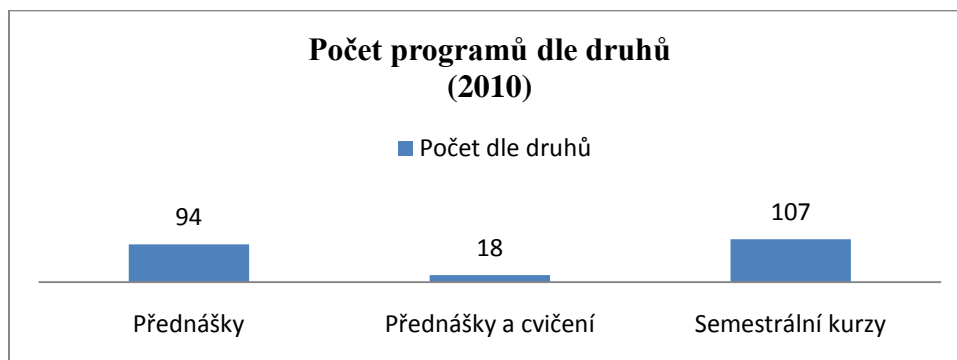
- Filozofická fakulta 9 programů
- Přírodovědecká fakulta 2
- Lékařská fakulta 2 programy věnované zdraví a nemoci
- Cyrilometodějská teologická fakulta 2 programy věnované spiritualitě člověka
- Pedagogická fakulta 3 programy

16 programů se uskutečnilo na SLU v Opavě, které stejně jako na MU, nejsou rozdiferencované na určité fakulty. 16 programů SLU v Opavě jsou zaměřeny na pohybovou aktivitu, jazyky, zdravotvědu, výtvarný kurz a počítačovou gramotnost.

6.4 Programy podle druhu

Škála vzdělávacích aktivit U3V je široká, rozmanitá a vnitřně diferencovaná. Zahrnuje ucelené vzdělávací programy 2 až 6 semestrové, kurzy inovační povahy s edukací v oblasti nových technologií, jazykové kurzy pro začátečníky i pokročilé, aktivity na podporu fyzické a psychické kondice, programy rozvíjející individuálně řízené učení v seniorském věku a v mezinárodních týmech. V rámci U3V se uskutečňují i různé mimořádné přednášky či exkurze (e-senior, 2007).

Graf 7 Počet programů dle druhů (2010)

Zdroj: *e-senior.cz* (2007) [online]. c2007-2008 [cit. 2010-09-10]. Dostupné z WWW: <www.e-senior.cz>.

Tematické zaměření seniorských programů zapadá do rozdělení Mühlpachra (2009). Programy zaměřené na společenské vědy uspokojují radost z nabývání nových poznatků a přispívají k osobnostnímu rozvoji. Počítačové, jazykové a zdravotní programy usnadňují seniorům orientaci v běžném životě. Všechny programy U3V seniory aktivizují a stávají se tak součástí konceptu aktivního stáří.

Podle výzkumu Petřkové (in Šerák, 2009) navštěvuje programy U3V 70 % žen, účastníkům je většinou mezi 60 až 70 lety.

6.5 Virtuální kurzy univerzit třetího věku

Jako alternativa k prezenční výuce vznikl v roce 2008 na Provozně ekonomické fakultě ČZU v Praze projekt Virtuální U3V, který dává stejné příležitosti všem seniorům bez rozdílu bydliště.

Virtuální kurzy tvoří základ tzv. vzdálené výuky U3V. Jsou založeny na využití nových komunikačních technologií a internetu, mají prvky distančního vzdělávání a e-learningu. Po didaktické stránce jsou přizpůsobeny charakteristickým specifikům cílové skupiny.

Virtuální kurzy U3V představují alternativu klasické prezenční přednáškové výuce U3V. Tyto kurzy jsou zaměřeny na seniory v regionech, ve kterých není k dosažení vysoká škola pořádající kurzy prezenční formou. Mohou jich také využívat

senioři, kteří z časových, zdravotních či finančních důvodů nemohou docházet či dojíždět na klasické vyučování.

Největší výhodou virtuálních kurzů je dostupnost kdekoli a kdykoli. Studium vzdělávací skupiny organizuje koordinátor – instruktor, knihovník, dobrovolník, ošetrovatel či jeden ze skupiny seniorů. Systém výuky je založen na přednáškách natočených vysokoškolskými lektory, následné diskuzi řízené moderátorem (koordinátorem), vypracování kolektivního testu k ověření pochopení celého výkladu. Vše je podpořeno e-mailovou komunikací s lektorem z U3V.

Výuku je možné realizovat kdekoliv, kde je dostupný internet, ve školách, knihovnách, klubech či domovech seniorů. Nezbytným vybavením těchto konzultačních středisek je vhodná bezbariérová místnost, počítač s připojením na internet, diaprojektor, promítací plátno a ozvučení.

Nejdůležitější funkce koordinátora je moderování společné produkce přednášky při výuce, zajišťuje rovněž potřebnou administrativu (s garantující univerzitou, se seniory) a technickou podporu.

Nevýhodou je poměrně složitá a finančně náročná příprava výukových materiálů, zaškolení koordinátorů (moderátorů), vybavení vzdělávacích středisek (konzultačních středisek) a s tím související vyšší finanční náklady. Virtuální U3V nabízí užší výběr studijních programů oproti prezenční nabídce.

V říjnu akademického roku 2010/2011 byl zahájen již 5. semestr v 35 regionálních konzultačních střediscích. Studenti si mohou vybrat ze sedmi studijních témat. Studijní témata jsou připravována ČZU, UK, TUL, UPOL, ČVUT, VŠE a SLU (e-senior, 2007).

6.6 Informační technologie v programech U3V

Podle ČSU procento jednotlivců používajících v ČR počítač vykazuje rostoucí trend. V roce 2005 používalo počítač ve věkové kategorii 55-64 let 23 % osob, ve věkové skupině 65 a více let 3 % osob, v roce 2009 používalo počítač 40 % osob ve věkové kategorii 55-64 let a již 10 % seniorů ve věku nad 65. Je znát, že procento lidí používajících počítač vzrůstá. Nejdynamičtější nárůst je patrný v nejvyšší věkové

kategorii nad 65 let. To samé platí o používání internetu. Od roku 2005 do roku 2009 se ve věkové kategorii 65 let a více podíl osob používajících internet téměř zečtyřnásobil, z 2,2 % na 8,2 % (Demografické charakteristiky seniorů, 2009). Můžeme se domnívat, že ke zvýšení této počítačové gramotnosti přispěly svými programy U3V a určitě ještě v budoucnu přispějí.

V roce 2000 začaly technicky zaměřené vysoké školy nabízet kurzy U3V z oblasti informačních a komunikačních technologií, byly to ČVUT a VUT. Vyučující na těchto školách vyhlásili heslo, které se stalo mottem této iniciativy, plnohodnotný život seniorů vyžaduje spojení se současnou společností. Kdo chce moderně žít, orientovat se ve společnosti a účastnit se společenského života, měl by mít alespoň základní uživatelské znalosti práce s počítačem, internetem, mailem či mobilním telefonem.

Ne všichni senioři mají potřebu a snahu naučit se pracovat s počítačem. Převládají senioři, žijící ve velkých městech, ti, kteří měli exponovanou práci a byli zvyklí být stále aktivní, ti, kteří chtějí držet krok s mladšími generacemi a okolním světem.

Většina zájemců o počítačové kurzy jsou naprostí začátečníci, často nemající zkušenost ani s psaním na stroji a práce s myší je pro ně něco úplně nového. Výuku je tedy třeba vzít od úplného začátku. Je nutné vysvětlit, k čemu slouží která klávesa, jak správně držet myš a pohybovat s ní, co je to kliknutí apod. Úkolem lektora začátečníků je také překonat respekt či strach seniorů z počítače. Někteří senioři chtějí pokračovat a získávat další znalosti a dovednosti v práci s počítačem, a tak U3V organizují počítačové kurzy pro pokročilé či specializované např. na tvorbu webových stránek (Dosedla, 2010).

Kurzy, které seniory učí práci s počítačem, pořádají v současné době vlastně všechny univerzity vyjmenované v předchozí kapitole. Problematika spojená s počítačovou výukou je popsána podrobněji s ohledem na společenský význam znalostí informačních technologií. Technické vysoké školy, zejména ČVUT v Praze a VUT v Brně, mají širokou nabídku počítačových kurzů, která reflektuje jejich technické a lektorské zázemí a zkušenosti s tímto druhem výuky.

V Praze nejvíce počítačových kurzů pro seniory pořádá ČVUT. Fakulta strojní má Počítačový kurz pro velmi mírně pokročilé. Fakulta elektrotechnická pořádá sadu

počítačových kurzů Nebojte se počítačů pro začátečníky, mírně pokročilé, pokročilé I a II. Senior, který absolvoval kurz pro začátečníky, by měl získat tyto dovednosti: schopnost pracovat s OS Windows, základní znalosti tabulkového editoru, vytváření základních seznamů, seznámení se s internetem a elektronickou poštou, každý účastník se stává vlastníkem e-mailové adresy. Absolvováním kurzů pro pokročilé si senior prohloubí své znalosti práce s textem, vyhledávání na internetu, vyhledávání informací na obvodních úřadech, katastrálních úřadech či Zlatých stránkách. Kurz Nebojte se počítačů-tvorba www stránek je určen pro seniory, kteří již mají počítačové zkušenosti. Kurz se věnuje vysvětlení principu webových stránek, jejich technologií a nástrojům pro jejich zpracování

Fakulta jaderná a fyzikálně inženýrská ČVUT pořádá kurzy Počítače pro starší a pokročilé – umělec, zelenáč, začátečník, znalec, pokročilý, guru, kouzelník a ECDL. Kurz Znalec je určen těm zájemcům, kteří mají již pokročilé znalosti základů práce s počítači. Mají zájem se naučit mimo jiné ICQ, Skype, publikování na webu, úvod do softwaru, hardwaru a databází. Je zde i prostor na konkrétní témata, která navrhnou posluchači. Kurz Pokročilý je určen těm zájemcům, kteří již znají základy práce s počítači. Naučí se pracovat s tabulkovým procesorem Excel, prezentačním programem Powerpoint a základem práce s multimédií. Kurz ECDL je určen pro ty, kteří již úspěšně absolvovali kurzy Začátečník, Pokročilý a Znalec, nebo mají dobré znalosti o tématech v nich probíraných. Tento kurz připravuje účastníky na mezinárodně uznávaný certifikát ECDL (European Computer Driving Licence).

Ústav technické a experimentální fyziky ČVUT organizuje kurzy Práce s PC pro středně pokročilé a pro pokročilé. Rektorát ČVUT pořádá kurz Tvorba web aplikací. Náplní tohoto kurzu je seznámení posluchačů s tvorbou webových aplikací. Účastníci se seznámí s technickými základy webu, jazykem HTML, formátováním webových stránek pomocí CSS, principem vytváření dynamických webových stránek apod. Dalším kurzem Rektorátu ČVUT je Databáze – základ web aplikací a informačních systémů, ve kterém jsou studenti seznámeni se základy databázových systémů, způsoby ukládání dat, základními principy činnosti relačních databází, strukturou databází, získáváním a úpravou dat (SQL), administrací databáze (ČVUT v Praze, 2010).

VUT v Brně nabízí základní a speciální kurzy pro výuku počítačů. Kurz Začátečníci, seznamuje seniory s OS Windows, s textovým editorem Word a internetem. Kurz Pokročilí seznamuje seniory s pokročilou prací v OS Windows, textovým editorem Word, s Excelem. Kurz Informační technologie 1 obsahuje služby www – vyhledávací servery, praktické informace na internetu, elektronické nakupování, elektronickou poštu. Informační technologie 2 se zabývá problematikou počítačových virů, elektronickou komunikací pro pokročilé, informačními systémy státní správy, elektronickým bankovníctvím, vypalováním CD a DVD. Informační technologie 3 seznamuje se zpracováním zvuku na počítači, digitálními fotografiemi, prací s webovou kamerou, s programem Skype, ICQ, prací se skenerem. Informační technologie 4 nabízí pokročilé metody zpracování zvuku, záznam a přenos videa do počítače, práci s programem Windows Movie Maker. Informační technologie 5 obsahuje Total Commander, digitální fotografie pro pokročilé, práci s programem Nero Cover Designer. Informační technologie 6 – 11 nabízí seznámení se s GPS, základy tvorby prezentací, digitální pozemní vysílání pro pokročilé, online webové nástroje pro tvorbu webových stránek, aplikace v mobilních telefonech. Kurz Tvorba webových stránek 1 – 4 obsahuje výuku tvorby webových stránek pro začátečníky až pokročilé, od základní struktury HTML dokumentu až po JavaScript. Samostatný kurz je na tvorbu prezentací v PowerPointu (Institut celoživotního vzdělávání, 2010).

Senioři, kteří absolvují počítačovou výuku na U3V, mají všechny předpoklady orientovat se v běžném životě a umět se postarat o běžné a praktické potřeby. Bez větších potíží komunikují s úřady a vyhledávají důležité informace. Znalost komunikačních technologií umožní saturovat i sociální potřeby, senior může mailovat, chatovat či být uživatelem sociálních sítí. Znalost informačních a komunikačních technologií usnadňuje život všem, tedy i seniorům. Plní funkce aktivizační, adaptační, rehabilitační i posilovací.

7 Závěr

V průběhu psaní této práce jsem si uvědomila z širší perspektivy socioekonomické a psychosociální postavení seniorů a naléhavou nutnost jejich stálého začleňování do společnosti. Důležitost integrace je zesílena demografickými trendy ve společnosti, které jasně ukazují na snižování počtu předproduktivní a produktivní složky obyvatelstva a vzestup postproduktivní složky, tedy seniorů.

Velmi nebezpečnými společenskými fenomény jsou různé typy diskriminace seniorů, zejména ageismus, který má tendenci se vyskytovat i s dalšími formami diskriminace. V této souvislosti nabývá na významu proseniorská edukace, jejímž cílem je odstranit tyto diskriminační jevy.

Velmi přínosným národním dokumentem na podporu seniorů je Národní program přípravy na stárnutí, který vychází z Madridského mezinárodního akčního plánu pro problematiku stárnutí, z roku 2002. Národní program ustanovuje zásady péče o seniory a pomoci seniorům, po stránce zdravotní, sociální a ekonomické.

V mezinárodních dokumentech týkajících se seniorů a v dokumentech o celoživotním učení, nacházíme průsečík, který se týká vzdělávání seniorů. V seniorských dokumentech je vzdělávání jednou z forem aktivizace seniorů, v dokumentech o celoživotním učení je seniorské vzdělávání nedílnou součástí konceptu celoživotního učení v učící se společnosti. Seniorské vzdělávání není tedy jenom získávání jakýchsi poznatků, je povýšeno na důležitý prostředek integrace seniorů do společnosti.

Význam vzdělávání seniorů odráží vznik samostatné vědní disciplíny, která se nazývá gerontopedagogika (gerontagogika, geragogika). Tato pedagogická věda se věnuje specifickým vzdělávání seniorů, je to věda nová a stále se obsahově i terminologicky vyvíjí. Členění gerontopedagogiky podle Čornaničové (2007) na vlastní seniorskou edukaci a na edukaci preseniorskou a proseniorskou, reflektuje edukaci seniorů s širšího hlediska. Zahrnuje nejenom edukační ale i sociální aspekty.

Ti senioři, kteří se vzdělávat chtějí, mají možnost poměrně širokého výběru vzdělávacích institucí. V současné postmoderní společnosti, která je založena na informačních technologiích, je život bez základní znalosti této techniky obtížný.

Základní znalost práce na počítači, společně s internetem a mailem, vyvádějí seniory s izolace do běžného života ve společnosti.

Mnoho seniorů navštěvuje vzdělávací instituce pro načerpání nových znalostí a informací z oblastí, na které neměli během života čas, a teď je naplňuje povznášející pocit učení se a získávání nových poznatků či dovedností z dosud nepoznaných oborů. Užitečné jsou i programy, které se týkají zdraví a životního stylu. Zejména U3V kompenzovaly v 90. letech některým studentům nemožnost vysokoškolského studia v době totality. Významnou roli v procesu vzdělávání seniorů hraje i navazování nových sociálních vztahů. Ty zabraňují osamocení a pasivitě, které se mohou objevit po odchodu do důchodu.

Nepřehlédnutelným celosvětovým fenoménem ve vzdělávání seniorů jsou univerzity třetího věku. Tato instituce poskytuje seniorům vzdělávání na nejvyšší možné úrovni. Seniorské vysokoškolské vzdělávání není cílem, ale prostředkem naplnění života. Ohromný zájem studentů seniorů zapříčinil, že všechny veřejné vysoké školy otvírají každoročně velké množství různorodých programů pro seniory. Nabídka vzdělávacích programů je široká, největší zájem je o společenské a přírodní vědy, počítače a jazyky. Pro seniory, kteří by se rádi vzdělávali, ale vzdělávací instituce je daleko či jsou nemocní, byly vytvořeny virtuální programy U3V, které mohou v podstatě probíhat kdekoliv, kde je přístup k počítačům.

Není žádné překvapení, že kvalitativně i kvantitativně nejširší nabídku mají pražské vysoké školy. Pražští senioři mají oproti jiným, bydlicím v jiné lokalitě, např. v karlovarském kraji, výhodu.

Práce se soustřeďuje zejména na zájmové vzdělávání seniorů, ale je zřejmé, že v nejbližší budoucnosti budou senioři využívat rovněž další profesní vzdělávání. Posun odchodu do důchodu si vynutí, aby i starší občané využívali různé rekvalifikační programy, jejichž absolvování zvýší jejich zaměstnatelnost. Integrace seniorů na pracovní trh bude v budoucnu potřebná rovněž kvůli postupnému úbytku ekonomicky aktivních obyvatel.

Na závěr lze říci, že některé vize celoživotního učení zveřejněné v národním dokumentu Strategie, zejména podpora dostupnosti a rovnosti šancí v přístupu ke vzdělávání během celého životního cyklu, podpora kvalitní nabídky či rozvoj

informačních a poradenských služeb, poskytují prostor pro rozvoj a podporu seniorského vzdělávání, které napomáhá vzájemnému respektování generací a spokojenějšímu a kvalitnějšímu životu seniorů.

8 Soupis bibliografických citací:

A Memorandum on Lifelong Learning : Commission Staff working Paper. 2000. In Commission of the European Communities. *A Memorandum on Lifelong Learning : Commission Staff working Paper* [online]. Brussels : Commission of the European Communities, 30.10.2000 [cit. 2010-10-12]. Dostupné z WWW: <<http://www.bologna-berlin2003.de/pdf/MemorandumEng.pdf>>.

A White Paper - European Social Policy - A Way Forward for the Union. In European Union. 1994. *A White Paper - European Social Policy - A Way Forward for the Union* [online]. Brussels : European Union, July 1994 [cit. 2010-12-31]. Dostupné z WWW: <http://europa.eu/documentation/official-docs/white-papers/index_cs.htm>.

Ageismus.cz [online]. 2006-2008. Brno : Fakulta sociálních studií MU, 2006-2008 [cit. 2011-01-08]. Dostupné z WWW: <<http://www.ageismus.cz/?m=1&lang=cz>>.

AU3V. 2007. In Asociace univerzit třetího věku České republiky. *Internetový zpravodaj Asociace univerzit třetího věku České republiky* [online]. Brno : AU3V, 2007 [cit. 2010-10-02]. Dostupné z WWW: <<http://au3v.vutbr.cz/index.php>>.

ČORNANIČOVÁ, Rozália. 1996. *Funkcie výchovy a vzdelávania seniorov*. IN J. Tillich, Deset let vzdělávacích aktivit pro seniory. Olomouc: Vydavatelství Univerzity Palackého. 1996. ISBN 80-86039-16-1.

ČORNANIČOVÁ, Rozália. 2007. *Edukácia seniorov : vznik, rozvoj, podnety pre geragogiku*. Bratislava : Univerzita Komenského, 2007. 156 s. ISBN 978-80-223-2287-4.

ČORNANIČOVÁ, Rozália; PETŘKOVÁ, Anna. 2004. *Gerontagogika : úvod do teorie a praxe edukace seniorů*. Olomouc : Univerzita Palackého, 2004. 92 s. ISBN 80-244-0879-1.

ČVUT v Praze. 2010. *Univerzita třetího věku* [online]. 2005, 2010 [cit. 2010-12-31]. Dostupné z WWW: <<http://www.cvut.cz/zajemci-o-studium/czv/u3v>>.

Demografické charakteristiky seniorů. 2009. In ČSU. *Senioři v ČR 2009, Tabulky a grafy* [online]. [s.l.] : [s.n.], 2009 [cit. 2010-03-29]. Dostupné z WWW: <[http://www.czso.cz/csu/2009edicniplan.nsf/t/820022F23E/\\$File/01_kap.pdf](http://www.czso.cz/csu/2009edicniplan.nsf/t/820022F23E/$File/01_kap.pdf)>.

DIMITROVA, Michaela. 2007. Demografické souvislosti stárnutí. *Naše společnost* [online]. 2007, 1, [cit. 2010-11-11]. Dostupný z WWW: <www.cvvm.cas.cz/upl/nase_spolecnost>.

Dlouhodobý záměr seniorského vzdělávání na vysokých školách na období 2008 – 2015. 2008. In *Internetový zpravodaj univerzit třetího věku České republiky* [online]. Brno : Asociace univerzit třetího věku České republiky, 8.2.2008 [cit. 2010-10-12]. Dostupné z WWW: <<http://au3v.vutbr.cz/zapisy.php>>.

DOSEDLA, Martin. 2010. Specifika seniorského vzdělávání v oblasti výpočetní techniky. In *Historie, současnost a perspektivy dalšího rozvoje : Sborník příspěvků z konference konané u příležitosti 20. výročí založení Univerzity třetího věku na MU 6.-7. dubna 2010*. Brno : Masarykova univerzita, 2010. s. 63-76. ISBN 978-80-210-5158-4.

e-senior.cz. 2007. [online]. c2007-2008 [cit. 2010-09-10]. Dostupné z WWW: <www.e-senior.cz>.

European Union Treaty of Amsterdam Amending the Treaty on European Union. 1997. In *Treaty of Amsterdam Amending the Treaty on European Union* [online]. Amsterdam : European Union, November 1997 [cit. 2010-12-31]. Dostupné z WWW: <<http://eur-lex.europa.eu/en/treaties/dat/11997D/htm/11997D.html>>.

EUROSTAT. 2007. [on-line], [cit. 2008-01-14], Dostupné z WWW: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page?_pageid=1996,45323734&_dad=portal&_

schema=PORTAL&screen=welcomeref&open=/t_popula/t_pop/t_demo_pop&language=n&product=REF_TB_population&root=REF_TB_population&scrollto=0>.

Green Paper. 1993. European Social Policy - Options for the Union. In European Union. *Green Paper - European Social Policy - Options for the Union* [online]. Brussels : European Union, November 1993 [cit. 2010-12-31]. Dostupné z WWW: <http://europa.eu/documentation/official-docs/green-papers/index_cs.htm>.

Institut celoživotního vzdělávání. 2010. Univerzita třetího věku [online]. Brno : 2000-2010 [cit. 2010-12-31]. Dostupné z WWW: <<http://www.lli.vutbr.cz/univerzita-tretiho-veku>>.

HARTL, Pavel; HARTLOVÁ, Helena. 2000. *Psychologický slovník*. Praha : Portál, 2000. 776 s. ISBN 80-7178-303-X.

HAŠKOVCOVÁ, Helena. 1989. *Fenomén stáří*. 1.vyd. Praha : Panorama, 1989. 416 s. ISBN 80-7038-158-2.

HRAPKOVÁ, Nadežda. 2010. Osobnost lektora vo vzdelávaní seniorov. In *Historie, současnost a perspektivy dalšího rozvoje : Sborník příspěvků z konference konané u příležitosti 20. výročí založení Univerzity třetího věku na MU 6.-7. dubna 2010*. Brno : Masarykova univerzita, 2010. s. 89-102. ISBN 978-80-210-5158-4.

HRAPKOVÁ, Nadežda. 2006. Štúdium na univerzitách tretieho veku : podpora kvality života. In CDVUK.SK. *Centrum ďalšieho vzdelávania Univerzity Komenského* [online]. Bratislava : CDVUK.SK, 2006-2010 [cit. 2011-01-07]. Dostupné z WWW: <http://www.cdvuk.sk/blade/index.php?c=959&studium_na_utv_podpora_kvality_zivot> a>.

Charta základních sociálních práv pracujících Společenství. 1989. In *Charta základních sociálních práv pracujících Společenství* [online]. Štrasburk : Evropská rada, 1989 [cit. 2011-01-22]. Dostupné z WWW: <<http://ww2.cmkos.cz/eit/charta.htm>>.

JAROŠOVÁ, Darja. 2006. *Péče o seniory*. Ostrava : Ostravská univerzita, zdravotně sociální fakulta, 2006. 110 s. ISBN 80-7368-110-2.

KAČEROVÁ, Eva. 2010. Cizinci v regionech ČR za posledních 20 let. *Demografie* [online]. 2010, 52, [cit. 2010-12-31]. Dostupný z WWW: <http://www.demografie.info/?cz_detail_clanku=&artclID=710&>. ISSN 1801-2914.

KALVACH, Zdeněk a kol. 2004. *Geriatric a gerontologie*. Praha : Grada, 2004. ISBN 80-247-0548-6.

KALVACH, Zdeněk; ONDERKOVÁ, Alice. 2006. *Stáří*. Praha : Galén, 2006. 44 s. ISBN 80-7262-455-5.

KALVACH, Zdeněk. 1997. *Úvod do gerontologie a geriatric: Integrovaný text pro interdisciplinární studium, I. díl Gerontologie obecná a aplikovaná*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 1997. 193 s. ISBN 80-7184-366-0.

KRYŠTOF, David; ŠPATENKOVÁ, Naděžda. 2010. Klíčové kompetence lektora v seniorském vzdělávání. In *Historie, současnost a perspektivy dalšího rozvoje : Sborník příspěvků z konference konané u příležitosti 20. výročí založení Univerzity třetího věku na MU 6.-7. dubna 2010*. Brno : Masarykova univerzita, 2010. s. 115-124. ISBN 978-80-210-5158-4.

KUCHAŘOVÁ, Věra; RABUŠIC, Ladislav; EHRENBERGEROVÁ, Lucie. 2002. *Život ve stáří : Zpráva o výsledcích empirického šetření* [online]. Praha : VÚPSV, 2002 [cit. 2011-01-23]. Dostupné z WWW: <<http://praha.vupsv.cz/Fulltext/zivest.pdf>>.

LANGMEIER, Josef; KREJČÍŘOVÁ, Dana. 2006. *Vývojová psychologie*. 2. aktualizované vyd. Praha : Grada Publishing, a.s., 2006. 368 s. ISBN 80-247-1284-9.

Lidé a společnost. 2010. ČSÚ [online]. 2010 [cit. 2010-11-11]. Obyvatelstvo - roční časové řady. Dostupné z WWW: <http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/obyvatelstvo_hu>.

Lisabonská strategie. 2000. In Evropská rada. *Lisabonská strategie* [online]. Lisabon : Evropská rada, 2000 [cit. 2010-12-31]. Dostupné z WWW: <http://ec.europa.eu/ceskarepublika/abc/policies/art2377_cs.htm>.

LORMAN, Jan. 2006. Existuje diskriminace a zneužívání seniorů v ČR?. In *Postavení a diskriminace seniorů v České republice*. Praha : MPSV, 2006. s. 140. ISBN 80-86878-52-X.

LOUŽEK, Marek. 2007. Je stárnutí populace tragedií?. *Virtually* [online]. 18.4.2007, 8, [cit. 2010-12-31]. Dostupný z WWW: <<http://www.virtually.cz/index.php?art=14122>>. ISSN 1802-1522.

Making a European Area of Lifelong Learning a Reality. 2001. Communication from the Commission. In Commission of the European Communities. *Making a European Area of Lifelong Learning a Reality : Communication from the Commission* [online]. Brussels : Commission of the European Communities, 21.11.2001 [cit. 2010-10-12]. Dostupné z WWW: <<http://www.bologna-berlin2003.de/pdf/MitteilungEng.pdf>>.

Madridský mezinárodní akční plán pro problematiku stárnutí. 2002. In OSN. *Madridský mezinárodní akční plán pro problematiku stárnutí* [online]. Madrid : OSN, 2002 [cit. 2011-02-26]. Dostupné z WWW: <<http://www.mpsv.cz/files/clanky/1205/madrid.pdf>>.

MUŽÍK, Jaroslav. 2004. *Androdidaktika*. 2. přeprac. vydání. Praha : ASPI, 2004. 148 s. ISBN 80-7357-045-9.

MÜHLPACHR, Pavel. 2004. *Gerontopedagogika*. Brno : Masarykova univerzita, 2004. 180 s. ISBN 80-210-3345-2

MÜHLPACHR, Pavel. 2009. *Gerontopedagogika*. 2.vyd. Brno : Masarykova univerzita, 2009. 203 s. ISBN 978-80-210-5029-7.

Národní program přípravy na stárnutí na období let 2008 až 2012. 2008. In *Kvalita života ve stáří : Národní program přípravy na stárnutí na období let 2008 až 2012* [online]. Praha : MPSV, 2008 [cit. 2010-08-10]. Dostupné z WWW: <http://www.mpsv.cz/files/clanky/5045/starnuti_cz_web.pdf>.

PACOVSKÝ, Vladimír. 2010. Dvacetileté zkušenosti 1. LF UK v Praze. In *Historie, současnost a perspektivy dalšího rozvoje : Sborník příspěvků z konference konané u příležitosti 20. výročí založení Univerzity třetího věku na MU 6.-7. dubna 2010*. Brno : Masarykova univerzita, 2010. s. 125-134. ISBN 978-80-210-5158-4.

PACOVSKÝ, Vladimír. 1994. *Geriatric. Geriatrická diagnostika*. Praha : Scientia Medica, 1994. 150 s. ISBN 80-85526-32-8.

PACOVSKÝ, Vladimír. 1990. *O stárnutí a stáří*. Praha : Avicenum, 1990. 135 s. ISBN 80-201-0076-8.

PALÁN, Zdeněk. 2002. *Lidské zdroje : Výkladový slovník*. Praha : Academia, 2002. 280 s. ISBN 80-200-0950-7.

PALÁN, Zdeněk. 2003. *Základy andragogiky*. Praha : Vysoká škola J.A. Komenského, 2003. 207 s. ISBN 80-86723-03-8.

POKORNÁ, Andrea. 2010. *Komunikace se seniory*. 1.vyd. Praha : Grada Publishing, a.s., 2010. 160 s. ISBN 978-80-247-3271-8.

Porodnost : základní ukazatele. 2009. *Demografie* [online]. 2004-2009, 50, [cit. 2011-02-26]. Dostupný z WWW: <http://www.demografie.info/?cz_porodnostukazatele>. ISSN 1801-2941

RABUŠIČ, Ladislav. 2002. *Stárnutí populace jako pohroma nebo sociální výzva?* [online]. Praha : VÚPSV, 2002 [cit. 2011-01-23]. Dostupné z WWW: <<http://www.vupsv.>>

RABUŠICOVÁ, Milada; RABUŠIČ, Ladislav. 2008. *Učíme se po celý život? : O vzdělávání dospělých v České republice.* Brno : Masarykova univerzita, 2008. 339 s. ISBN 978-80-210-4779-2.

Rada Evropy Evropská sociální charta. 1961. In *Evropská sociální charta* [online]. Turín : Rada Evropy, 18.10.1961 [cit. 2010-12-31]. Dostupné z WWW: <<http://www.mpsv.cz/files/clanky/1218/esch.pdf>>.

Rada vlády pro seniory a stárnutí populace. 2006. In MPSV ČR. *Rada vlády pro seniory a stárnutí populace* [online]. Praha : MPSV ČR , 29.6.2006 [cit. 2010-10-12]. Dostupné z WWW: <<http://www.mpsv.cz/cs/2897>>.

ŘÍČAN, Pavel. 1989. *Cesta životem.* Praha : Panorama, 1989. 440 s. ISBN 80-7038-078-0.

SIKOROVÁ, Eva. 2010. Univerzita třetího věku na Slezské univerzitě, Obchodně podnikatelské fakultě v Karviné v kontextu národního, evropského a světového vývoje. In *Historie, současnost a perspektivy dalšího rozvoje : Sborník příspěvků z konference konané u příležitosti 20. výročí založení Univerzity třetího věku na MU 6.-7. dubna 2010.* Brno : Masarykova univerzita, 2010. s. 135-150. ISBN 978-80-210-5158-4.

SLÍPKA, Jaroslav. 2007. Specifický vývoj českých U3V. In *Současnost a perspektivy seniorského : Sborník z mezinárodní konference* [online]. Jihlava – Rančičov :

SVOBODA, Mojmír (1999) *Psychologická diagnostika dospělých.* Praha : Portál, 1999. 342 s. ISBN 80-7367-050-X.

SVOBODOVÁ, Kamila. 2010. Demografické stárnutí a životní podmínky seniorů v České republice. *Demografie* [online]. 2010, 52, [cit. 2010-12-31]. Dostupný z WWW: <http://www.demografie.info/?cz_detail_clanku=&artclID=710&>. ISSN 1801-2914.

ŠERÁK, Michal. 2009. *Zájmové vzdělávání dospělých*. 1.vyd. Praha : Portál, 2009. 208 s. ISBN 978-80-7369-551-6.

ŠIKLOVÁ, Jiřina. 2006. Diskriminace stárnoucích žen v ČR. In *Postavení a diskriminace seniorů v České republice*. Praha : MPSV, 2006. s. 140. ISBN 80-86878-52-X.

ŠIPR, Květoslav. 2010. Jak vznikala Univerzita třetího věku Masarykovy univerzity. In *Historie, současnost a perspektivy dalšího rozvoje : Sborník příspěvků z konference konané u příležitosti 20. výročí založení Univerzity třetího věku na MU 6.-7. dubna 2010*. Brno : Masarykova univerzita, 2010. s. 161-168. ISBN 978-80-210-5158-4.

Treaty of Maastricht on European Union. 1992. In *Treaty of Maastricht on European Union* [online]. Maastricht : European Union, February 1992 [cit. 2010-12-31]. Dostupné z WWW: <http://europa.eu/legislation_summaries/economic_and_monetary_affairs/institutional_and_economic_framework/treaties_maastricht_en.htm>.

Úplné znění zákona č. 111/1998 Sb., o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách).

VALIŠOVÁ, Alena; KASÍKOVÁ Hana. 2011. *Pedagogika pro učitele*. Praha : Grada, 2011. 456 s. ISBN 978-80-247-3357-9.

VETEŠKA, Jaroslav; TURECKIOVÁ, Michaela. 2008. *Kompetence ve vzdělávání*. Praha : Grada, 2008. 160 s. ISBN 978-80-247-1770-8.

Věkové složení obyvatel podle rodinného stavu. 2009. In ČSÚ. *Demografická ročenka ČR 2009* [online]. Praha : ČSÚ, 2009 [cit. 2010-11-11]. Dostupné z WWW: <[http://www.czso.cz/csu/2010edicniplan.nsf/t/BC0030BE75/\\$File/401910ri06.pdf](http://www.czso.cz/csu/2010edicniplan.nsf/t/BC0030BE75/$File/401910ri06.pdf)>.

Vídeňský mezinárodní akční plán stárnutí. 1982. In OSN. *Vídeňský mezinárodní akční plán stárnutí* [online]. Vídeň : Valné shromáždění OSN, 1982 [cit. 2011-02-26]. Dostupné z WWW: <<http://www.helcom.cz/view.php?cislocclanku=2005040109>>.

VIDOVIČOVÁ, Lucie. 2005. *Věková diskriminace - ageismus : úvod do teorie a výskyt diskriminačních přístupů ve vybraných oblastech s důrazem na pracovní trh*. [online]. Brno : VÚPSV Praha, 2005 [cit. 2011-01-23]. Dostupné z WWW: <http://praha.vupsv.cz/Fulltext/vz_158.pdf>.

Vývoj stárnutí. 2009. *Demografie* [online]. 2009, ě, [cit. 2010-12-06]. Dostupný z WWW: <www.demografie.info/3cz_demstarnutivvoj>. ISSN 1801-2914.

Zákon č. 155/1995 Sb., o důchodovém pojištění, ve znění pozdějších předpisů

Zásady OSN pro seniory. 2005. In MPSV ČR. *Zásady OSN pro seniory* [online]. Praha : MPSV ČR, 11.5.2005 [cit. 2010-06-12]. Dostupné z WWW: <<http://www.mpsv.cz/cs/1111>>.

Záznamy ze zasedání rady. 2010. In MPSV. *Rada vlády pro seniory a stárnutí populace* [online]. Praha : MPSV, 2010 [cit. 2011-03-12]. Dostupné z WWW: <<http://www.mpsv.cz/cs/2860>>.

Zdraví 21. 2000. Osnova programu Zdraví pro všechny v Evropském regionu Světové zdravotnické organizace. In Světová zdravotnická organizace. *Zdraví 21* [online]. Kodaň 2000 : WHO, 2000 [cit. 2010-12-31]. Dostupné z WWW: <<http://www.who.cz/PDF/Zdravi21.pdf>>. ISSN 1012-7356.

9 Bibliografie

BENEŠ, Milan. *Andragogika*. 1.vyd. dotisk 2. Praha : Grada Publishing, a.s., 2010. 135 s. ISBN 978-80-247-2580-2.

BLAHUTKOVÁ, Marie; ŘEHULKA Evžen. U3V jako významný faktor podílející se na kvalitě života seniorů. In *Historie, současnost a perspektivy dalšího rozvoje : Sborník příspěvků z konference konané u příležitosti 20. výročí založení Univerzity třetího věku na MU 6.-7. dubna 2010*. Brno : Masarykova univerzita, 2010. s. 31-42. ISBN 978-80-210-5158-4.

ČIHÁK, Radomír. Začátek univerzity 3. věku na 1 LF UK v Praze. In *Současnost a perspektivy seniorského : Sborník z mezinárodní konference* [online]. Jihlava – Rancířov : Asociace univerzit třetího věku, 4.–6. června 2007 [cit. 2010-06-12]. Dostupné z WWW: <http://au3v.vutbr.cz/soubory/Rancirov_2007/index.html>.

DRLÍKOVÁ, Eva; HANDZELOVÁ, Jarmila; KELLEROVÁ, Ilona. Univerzita třetího věku na FF UK v Praze - její minulost a perspektivy. In *Historie, současnost a perspektivy dalšího rozvoje : Sborník příspěvků z konference konané u příležitosti 20. výročí založení Univerzity třetího věku na MU 6.-7. dubna 2010*. Brno : Masarykova univerzita, 2010. s. 77-88. ISBN 978-80-210-5158-4.

HAŠKOVCOVÁ, Helena. *Manuálek sociální gerontologie : České ošetřovatelství*. Brno : IDV P2, 2002. 72 s. ISBN 80-7013-363-5.

Internetový zpravodaj Asociace univerzit třetího věku, 4.–6. června 2007 [cit. 2010-08-12]. Dostupné z WWW: <http://au3v.vutbr.cz/soubory/Rancirov_2007/index.html>.

JEDLIČKOVÁ, Iva. Univerzity třetího věku v kontextu celoživotního učení. In *Historie, současnost a perspektivy dalšího rozvoje : Sborník příspěvků z konference*

konané u příležitosti 20. výročí založení Univerzity třetího věku na MU 6.-7. dubna 2010. Brno : Masarykova univerzita, 2010. s. 103-114. ISBN 978-80-210-5158-4.

KELLER, Jan. *Úvod do sociologie*. 5. vyd. Praha : Sociologické nakladatelství SLON, 2006. 204 s. ISBN 80-86429-39-3.

Learning : The Treasure Within. In UNESCO. *Learning : The Treasure Within* [online]. Paris : UNESCO, 1996 [cit. 2011-02-26]. Dostupné z WWW: <http://www.see-educoop.net/education_in/pdf/15_62.pdf>.

Lifelong Learning for all. In OECD. *Lifelong Learning for all* [online]. Europe : OECD, 1996 [cit. 2011-02-26]. Dostupné z WWW: <<http://www.oecd.org/dataoecd/17/11/29478789.pdf>>.

MŠMT. Průvodce dalším vzděláváním. In MŠMT. *Průvodce dalším vzděláváním v kontextu aktivit MŠMT* [online]. Praha : MŠMT, 2010 [cit. 2010-12-31]. Dostupné z WWW: <<http://www.msmt.cz/file/11567>>.

MUŽÍK, Jaroslav. *Didaktika vzdělávání dospělých*. Plzeň : FRAUS, 2005. 254 s. ISBN 80-7238-220-9.

PRŮCHA, Jan. *Přehled pedagogiky : Úvod do studia oboru*. 2. vyd. Praha : Portál, 2006. 272 s. ISBN 80-7178-944-5.

ŘÍČAN, Pavel. *Cesta životem*. Praha : Panorama, 1989. 440 s. ISBN 80-7038-078-0.

Strategie celoživotního učení ČR. In MŠMT. *Strategie celoživotního učení ČR* [online]. Praha : MŠMT, 2007 [cit. 2011-02-26]. Dostupné z WWW: <<http://www.msmt.cz/mezinarodni-vztahy/strategie>>.

Teaching and Learning : Towards the learning Society. In European Commission. *White Paper on Education and Training* [online]. Brussels : European Commission, November 1996 [cit. 2010-08-12]. Dostupné z WWW: <http://europa.eu/documentation/official-docs/white-papers/#block_16>.

VÁGNEROVÁ, Marie. *Psychopatologie pro pomáhající profese*. Praha : Portál, 2008. 872 s. ISBN 978-80-7367-414-4.

VAVŘÍN, Petr. Historie a současnost univerzitního vzdělávání pro seniory. In *Současnost a perspektivy seniorského vzdělávání na vysokých školách v České republice a Evropě : Sborník z mezinárodní konference* [online]. Jihlava – Rancířov : Asociace univerzit třetího věku České republiky, 4.–6. června 2007 [cit. 2010-08-12]. Dostupné z WWW: <http://au3v.vutbr.cz/soubory/Rancirov_2007/index.html>.

Zemřelí podle podrobného seznamu příčin smrti, pohlaví a věku. In *Demografická ročenka ČR 2009* [online]. Praha : ČSÚ, 2009 [cit. 2010-11-12]. Dostupné z WWW: <<http://www.czso.cz/csu/2010edicniplan.nsf/p/4019-10>>.

Evidenční list knihovny

Diplomové/Bakalářské práce
se půjčují pouze prezenčně!

UŽIVATEL

potvrzuje svým podpisem, že pokud tuto diplomovou/bakalářskou práci

Kuželová, M.: Historie, současnost a perspektivy Univerzit třetího věku v České republice

využije ve svém textu, uvede ji v seznamu literatury a bude ji řádně citovat jako jakýkoli jiný pramen.

Jméno uživatele, bydliště	Katedra (pracoviště)	Název textu, v němž bude práce využita	Datum, podpis

